

WWW.UNILIB.R

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ сваког месеца у свескама од 3 и више табака.
ЦЕНА ЈЕ: за СРБИЈУ 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну,
Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 дин. на годину

Претплата се шаље управи државне штампарије,
а рукописи уредништву.

XVIII СВЕСКА

У БЕОГРАДУ, 30. СЕПТЕМБРА 1881.

ГОДИНА 11

Постављење хонорарних професора у Великој Школи

Актом г. министра просвете и црквених послова од 18. Септембра о. г. постављени су:

Г. *Михаило Петковић*, за хонорарног професора. | Г. *Димитрије Стојановић*, за хонорарног професора

Постављења наставника у средњим школама

Актом г. министра просвете и црквених послова постављени су:

Г. *Архимандрит Нестор*, професор богословије, за вероучитеља у учитељској школи, 12. Септембра ове год.

Г. *Синђел Фирмилијан*, супленат богословије, за вероучитеља у београдској гимназији, 12. Септембра ове године.

Г. *Димитрије Павловић*, предавач богословије, за вероучитеља у београдској реалци, 12. Септембра ове године.

Г. *Милош Пејиновић*, за предавача шабачке ниже гимназије, 16. Септембра ове год.

Г. *Јован Јаворац*, за предавача пожаревачке ниже гимназије, 16. Септембра ове год.

Г. *Коста Петровић*, за предавача ужичке реалке, 17. Септембра ове год.

Г. *Јован Хобиш*, за учитеља цртања и краснописа у параћинској нижој гимназији, 18. Септембра ов. год.

Г. *Стеван Ђорђевић*, за хонорарног предавача учитељске школе у Нишу, 18. Септембра ове год.

Г. *Тимотије Бугарски*, за хонорарног учитеља цртања учитељске школе у Нишу, 18. Септембра ов. г.

Г. *Љубомир Ђорђевић*, за предавача београдске гимназије, 21. Септембра ове год.

Г. *Андрија Стошић*, за учитеља цртања великоградштанске ниже гимназије, 22. Септембра о. г.

Г. *Никола Ђорић*, за предавача нишке гимназије 24. Септембра ове год.

Г. *Марко Лeko*, за хонорарног предавача II београдске ниже гимназије, 24. Септембра ове год.

Г. *Живан Живановић*, за хонорарног предавача у Вишој женској школи, 28. Септембра ове год.

Г. *Живко Шокорац*, за хонорарног предавача полске привреде у богословији и учитељској школи 1. Октобра ове год.

Разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом г. министра просвете и црквених послова разрешени су:

Г. *Љубомир Ковачевић*, као предавач Више женске школе, 22. Септембра ове год.

Г. *Иљуман Теофило*, као предавач богословије, 30 Септембра ове год.

Постављења наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова постављени су:

Г-ђица *Љубица Нинићева*, за учитељку I разреда Одељења мушке школе Ђупријске, 18. Септембра о. г.

Г-ђица *Ангелина Адамовићева*, за учитељку III разреда III одељења мушке школе лесковачке, у нишком округу, 21. Септембра ове год.

Г. *Милутин Николић*, за учитеља I разреда школе топалске, у округу крагујевачком, 22. Септембра о. г.

Г. *Ђорђе П. Стојановић*, за учитеља I разреда III одељења основне школе у Пироту, 21. Септембра о. г.

Г-ђица *Јелисавета Станковићева*, за учитељку II разреда I одељења мушке школе ужичке, 24. Септембра ове године.

Г. *Љубомир Павић*, за учитеља II разреда 2 одељења основне школе у Пироту, 26. Септембра о. г.

Г. *Стеван Дадић*, за учитеља II разреда II одељења основне школе у Вел. Врбници округа крајинског, 29. Септембра ове год.

Премештаји наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова премештени су:

У округу београдском:

Г. *Тома Петровић*, учитељ основне школе барошевачке, у Лисовић, 16. Септембра ове год.

У јагодинском округу:

Г. *Филип Јовановић*, учитељ I и II разреда основне школе бачинске, у III и IV разред исте школе, 26. Септембра о. г.

Г. *Милоје Спасић*, учитељ III и IV разреда школе бачинске, у I разред школе медвеђске, 17. Септембра о. г., по молби.

Г. *Сибин Ђорић*, учитељ медвеђски, у II, III и IV разред исте школе, 17. Септембра о. г.

Г-ђица *Леосава Ђорђевићева*, учитељка школе ртковске, крајинског округа, у I и II разред школе у Бачини, 25. Септембра о. г., по молби.

У крагујевачком округу:

Г. *Светозар Поповић*, учитељ школе црквеначке, Ђупријског округа, у Загорицу, 18. Септембра о. г., по молби.

У крушевачком округу:

Г. *Василије Голубовић*, учитељ школе трнавачке, у I разред школе на Брусу, 16. Септембра о. г., по молби.

Г-ђица *Драга Тирићева*, учитељка I разреда школе мрчајевачке, рудничког округа, у I разред школе кожетинске, 18. Септембра.

Г. *Јован Поповић*, учитељ I и II разреда школе кожетинске, у II разред исте школе, 18. Септембра о. г.

Г. *Сва Петровић*, учитељ рамањски крагујевачког округа, у Трнавце, 16. Септембра о. г., по молби.

У нишком округу:

Г. *Коста Димитријевић*, учитељ школе осипо-ничке, смелеревског округа, у Сићевац, 18. Септембра о. г., по молби.

Г-ђица *Драга Герасимовићева*, учитељка основне школе грабовачке, округа крајинског, у II разред мушке школе власотиначке, 26. Септембра о. г., по молби.

Г. *Урош Благојевић*, учитељ II разреда школе власотиначке, у III и IV разред исте школе, 26. Септембра ове године.

У крајинском округу:

Г. *Михаило Рашковић*, учитељ основне школе трнавске, у Речку, 12. Септембра о. г., по молби.

У пиротском округу:

Г-ђица *Персида Јовановићева*, учитељка I разреда женске школе пиротске, у I одељење истог разреда.

Г-ђа *Настасија Николићна*, учитељка I разреда 3 одељења мушке, у II одељење I разреда женске школе у Пироту.

У пожаревачком округу:

Г-ђица *Софија Петровићева*, учитељка школе великоврбичке, округа крајинског, у Забрђе, 24. Септембра о. г., по молби.

Г-ђица *Јелена Тодоровићева*, учитељка I и II разреда мушке школе жабарске, у I разред исте школе, 12. Септембра о. г.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Г. *Панга Илић*, учитељ III и IV разреда основне школе жабарске, у II, III и IV разред исте школе.

У смедеревском округу:

Г. *Милосав Радојковић*, учитељ III и IV разреда школе кусадачке, у I и II разред исте школе, по молби.

Г. *Јован Павловић*, учитељ I и II разреда школе кусадачке, у III и IV разред исте школе.

Г. *Мирко Лазаревић*, учитељ основне школе михаловачке, у Осипаоницу, 29. Септембра о. г., по молби.

Г. *Јован Влајковић*, учитељ основне школе јангилске, округа крагујевачког, у Михаиловац, 29. Септембра о. г., по молби.

У топличком округу:

Г. *Михаило Јовичић*, учитељ школе крушачке, у Бакус.

У њупријском округу:

Г-ца *Милева Мутапова*, учитељка I разреда мушке школе њупријске, у 2 одељење I разреда исте школе, 18. Септембра о. г.

Г-ђа *Рахила Козаревићка*, учитељка школе загоричке, крагујевачког округа, у Црквенац, 18. Септембра о. г., по молби.

Г. *Велисав Милојевић*, учитељ школе војничке, у II разред школе њупријске, 30. Септембра о. г., по молби.

У ужичком округу:

Г. *Јаков Васовић*, учитељ III и IV разреда школе мачкатске, у II, III и IV разред исте школе, 21. Септембра о. г.

Г. *Сава Буровић*, учитељ I и II разреда школе мачкатске, у I разред исте школе, 21. Септембра ове године.

У приоречком округу:

Г. *Алекса Стевановић*, учитељ школе подвршке, округа крајинског, у Слатину, по молби.

У чачанском округу:

Г-ђа *Милица Петровићка*, учитељка I разреда мушке школе тополске, крагујевачког округа, у женску школу на Рашкој.

Г. *Божа Ружић*, учитељ школе разгојнске, нишког округа, у Жежевицу, 12. Септембра ове године, по молби.

Г. *Димитрије Петровић*, учитељ основне школе на Рашкој, у II разред школе карановачке, 19. Септембра о. г., по молби.

Г-ђа *Милева Петровићка*, учитељка женске школе на Рашкој, у женску школу карановачку, 19. Септембра о. г., по молби.

У шабачком округу:

Г-ђица *Јулијана Пошковићева*, учитељка основне школе врањске, у 2 одељење II разреда основне мушке школе шабачке, 30. Септембра, о. г., по молби.

Г. *Радован Петровић*, учитељ II разреда школе шабачке, у 1 одељење II разреда исте школе, 30. Септембра о. г.

Разрешења од дужности наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова разрешени су:

Г. *Стеван Акимовић*, учитељ школе сићевачке, у нишком округу, 18. Септембра о. г.

Г. *Коста Захарић*, учитељ II разреда I одељења основне школе ужичке, 22. Септембра ове године, по молби.

Г. *Павле Кузмановић*, учитељ основне школе десинске, у округу пожаревачком, 28. Септембра о. г., по молби.

Г. *Владимир Милорадовић*, учитељ II разреда основне школе њупријске, 19. Септембра о. г., по молби.

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

I

Директорима гимназија виших и нижих

Господине,

По саслушању Главног Збора Просветног Савета, а на основу чл. 2. закона од 19. Марта ов. г., прописујем за више и ниже гимназије наставни план као што следује:

БРОЈ	ПРЕДМЕТИ	РАЗРЕДИ							СВЕГА	
		I	II	III	IV	V	VI	VII		
		НЕДЕЉОМ ЈЕВАНЂЕЉЕ								
1	Наука хришћанска	2	2	2	2	—	—	—	8	
2	Српски језик {	Српска граматика	5	4	4	4	—	—	—	17
		Старословенска граматика	—	—	—	—	3	—	—	3
		Литерарни облици	—	—	—	—	3	—	—	3
		Историја литературе	—	—	—	—	—	3	3	6
3	Латински језик	—	—	—	—	4	4	4	12	
4	Француски језик	—	—	—	—	5	5	5	15	
5	Немачки језик	4	4	4	4	2	2	2	22	
6	Географија и Космографија	3	3	3	3	—	—	—	12	
7	Историја српска	—	—	3	3	—	—	—	6	
8	Историја општа	—	—	—	—	4	4	5	13	
9	Природне науке {	Познавање човека	2	—	—	—	—	—	—	2
		Ботаника	—	3	—	—	—	—	—	8
		Зоологија	—	—	3	—	—	—	—	
		Минералологија	—	—	—	2	—	—	—	2
		Геологија	—	—	—	—	—	—	2	
		Физика	—	—	основн 3	—	3	3	—	9
		Хемија	—	—	—	3	2	—	—	5
		Биологија	—	—	—	—	—	3	2	5
		Антропологија и дијететика	—	—	—	—	—	—	2	2
		10	Математичке науке {	Аритметика	4	4	3	—	—	—
Алгебра	—			—	—	4	3	3	2	12
Цртање геометријско	2			2	2	—	—	—	—	6
Геометрија	—			—	—	2	2	3	4	11
11	Цртање слободном руком	2	2	2	2	—	—	—	8	
12	Краснопис	2	2	—	—	—	—	—	4	
	СВЕГА	26	26	29	29	31	30	31	202	
13	Гимнастика и војно вежбање	3	3	3	3	3	3	3	21	
14	Певање и музика (необавезно).	2	2	2	2	2	2	2	14	
15	Стенографија (необавезно)	—	—	—	—	—	2	2	4	
	СВЕГА	31	31	34	34	36	37	38	241	

По овоме наставном плану ваља да се од сад предају сви предмети у заводу вашој управи повереном.

По члану 3. закона од 19. Марта ове године предмети ће се горе наведеног наставног плана предавати по програмима који ће добити одобрење министарско. За то вам препоручујем:

а) Да у савету свију наставника тога завода одредите прелазне мере за ову годину из оних предмета којима се овим наставним планом положај ма у чему год мења;

б) Да позовете наставнике да у крупнијим цртама израде програме сваки за оне предмете које ће ове

Године предавати, с напоменом да се по тачки а утврђене прелазне мере на ум узму;

в) Да се постарате да се све то сврши и овамо министарству пошаље најдаље до 10. Септембра о. г.

Имајете на уму, да ће се онде где би оправдана потреба изискивала, и где се не би часови превише мно-

ПМ 5455.
20. Августа 1881 год.
у Београду.

жили, моћи за ову годину ради прелазног стања додати и који час за поједине науке.

Пре него што се по овом материјалу зв 188¹/₂ школску годину наставни програми пропишу, предавања ће се отпочети кад томе време дође, онако како је где наставнички савет одредио.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. НОВАКОВИЋ, с. р.

II

Директорима реалака

Господине,

По саслушању Главног Збора Просветног Савета, а на основу чл. 2. и 5. закона од 19. Марта ове године, прописујем за реалке наставни план као што следује:

Број	ПРЕДМЕТИ	РАЗРЕДИ							Свега
		I	II	III	IV	V	VI	VII	
		НЕДЕЉОМ ЈЕВАНЂЕЉЕ							
1	Наука хришћанска	2	2	2	2	—	—	—	8
2	Српски језик { Српска граматика Познавање литературе	5	4	4	4	—	—	—	21
		—	—	—	—	2	2	—	
3	Књиговодство и кореспонденција	—	—	—	—	—	—	2	2
4	Француски језик	—	—	—	—	5	5	5	15
5	Немачки језик	4	4	4	4	2	2	2	22
6	Географија и Космографија	3	3	3	3	—	—	—	12
7	Историја српска	—	—	3	3	—	—	—	6
8	" општа	—	—	—	—	2	3	3	8
9	Јестаственица { Познавање човека Ботаника Зоологија Минералогја	2	—	—	—	—	—	—	10
		—	3	—	—	—	—	—	
		—	—	3	—	—	—	—	
		—	—	—	2	—	—	—	
10	Физика (основи)	—	—	3	—	—	—	—	3
11	Хемија	—	—	—	3	4	—	—	7
12	Физика експериментална	—	—	—	—	3	4	—	7
13	Механика (основи)	—	—	—	—	—	—	2	2
14	Технологија (опита) са истор. техн. проналазака	—	—	—	—	—	2	2	4
15	Аритметика	4	4	3	—	—	—	—	11
16	Алгебра	—	—	—	4	3	3	2	12
17	Геометрија	—	—	—	2	3	3	4	12
18	Нацртна Геометрија	—	—	—	—	2	2	2	6
19	Цртање { а, Геометријско б, Слободном руком в, Топографско г, Орнаментско	2	2	2	—	—	—	—	6
		2	2	2	2	4	2	4	18
		—	—	—	—	—	2	—	2
		—	—	—	—	—	2	—	2
20	Краснопис	2	2	—	—	—	—	—	4
21	Моделисање у блату (или скулптура)	—	—	—	—	2	2	2	6
СВЕГА		26	26	29	29	32	34	32	208
22	Гимнастика и војно вежбање	3	3	3	3	3	3	3	21
23	Певање и музика (необлигатно)	2	2	2	2	2	2	2	14
СВЕГА		31	31	34	34	37	39	37	243

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.RS

По овоме наставном плану ваља да се од сад предају сви предмети у заводу вашој управи повереном.

По чл. 3. закона од 19. Марта ове године предмети ће се горе наведеног наставног плана предавати по програмима, који ће добити одобрење министарско. За то вам препоручујем:

а. Да у савету свију наставника тог завода одредите прелазне мере за ову годину из оних предмета којима се овим наставним планом положај у чему год мења;

б. Да позовете наставнике, да у крупнијим цртама израде програме сваки за оне предмете

ПЖ 5456.
20. Августа 1881 год.
у Београду

које ће ове године предавати, с напоменом да се по тачки а утврђене прелазне мере на ум узму;

в. Да се постарате, да се све то сврши и овамо министарству пошаље најдаље до 10. Септембра о. г.

Имаћете на уму да ће се онде где би оправдана потреба изискивала, и где се часови не би превећ множили, моћи за ову годину ради прелазног стања додати који час за поједине науке.

Пре него што се по овом материјалу за 188¹/₂ школску годину наставни програми пропису, предавања ће се отпочети, кад томе време дође, онако како је где наставнички савет одредио.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Њоваковић, с. р.

III

Управитељима учитељске школе у Београду и Нишу

Господине,

На основу измена у закону о уређењу учитељске школе од 31. Марта ове године, а по савету Главног Просветног Савета прописујем приложени наставни план за учитељске школе.

БРОЈ	ПРЕДМЕТИ	РАЗРЕДИ				СВЕГА
		I	II	III	IV	
I	Наука хришћанска	2	3	—	—	5
II	Српски језик са старословенским и литературом	4	3	4	—	11
III	Земљопис	2	2	—	—	4
IV	Историја Општа	4	4	—	—	8
V	Историја Српска	—	—	3	—	3
VI	Психологија и логика.	—	—	5	—	5
VII	Педагогика општа и примењена	—	—	8	—	8
VIII	Историја Педагогике	—	—	—	4	4
IX	Школски рад	—	—	—	12	12
X	Физика	3	—	—	—	3
XI	Зоологија и Ботаника	2	2	—	—	4
XII	Хемија и Минералологија	—	4	—	—	4
XIII	Рачун	3	—	—	—	3
XIV	Практична Гемеотрија	—	—	—	2	2
XV	Хигијена	—	2	—	—	2
XVI	Пољска привреда	—	—	—	4	4
XVII	Немачки језик	2	2	2	2	8
XVIII	Цртање и краснорис	3	2	2	—	7
XIX	Црквено певање с правилом	3	3	3	3	12
XX	Нотно певање с музиком	2	2	2	2	8
XXI	Телесно вежбање	2	2	2	2	8
	СВЕГА	32	31	31	31	125

По овом наставном плану имају се од сад држати предавања из свију прописаних предмета у школи која је вашој управи поверена. Но како ће за ову годину бити по свој прилици потребне неке прелазне мере због предмета којима се положај поменутих наставним планом ма у чему мења, то препоручујем, да у Савету свију наставника одредите те све прелазне мере и овамо их на одобрење доставите, најдаље до краја овог месеца.

Исто тако позваћете све наставнике, да сваки по својој струци изради потпуне сталне програме за предмете овог наставног плана. Те програме прегледаће и претрести наставнички савет те школе, а ви ћете ми их после овамо упутити на мој даљи поступак.

ПБр. 6555.
22. Септембра 1881. год.
у Београду.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Њоваковић, с. р.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК XLVII

11. Септембра 1881. год. у Београду.

Били су: потпредседник Ј. Пецић, редовни чланови: Ст. Марковић, П. Срђковић, арх. Нестор, др. Ј. Докић, др. Ј. Валента, М. Миловук, др. В. Бакић; ванредни чланови: Ј. Туроман, Свет. Николајевић, Љуб. Ковачевић, Свет. Вуловић, Бор. Тодоровић, А. Николић, др. Лаза Лазаревић и Ђ. Тешић.

Привремени деловођа Ст. Д. Поповић.

I

Прочита се записник 66. састанка.
Савет га усваја.

II

Др. В. Бакић, као одређени референт нарочитог одбора за претрес наставног плана учитељске школе, прочита овај извештај:

„Главном Просветном Савету

Нарочити одбор, одређен за прегледање наставног плана учитељске школе, свршио је тај свој посао и част му је укратко поднети о томе Главном Просветном Савету следећи извештај:

С обзиром на измене наставног плана за ниже гимназије, морао се у основу мењати и наставни план учитељске школе, који је г. министар просвете и црквених послова послао на мишљење Главном Просветном Савету. Ово одбор претходно напомиње, те да се види и формална немогућност, за што се тај наставни план није могао узети за основу новог наставног плана за учитељску школу.

При састављању пак овог наставног плана, одбор је имао на уму поглавито:

1. Да педагошки предмети буду боље груписани и с већим бројем часова заступљени, као што потреба те школе иште, пошто она служи за стручно образовање учитеља;

2. Да се предмети општег образовања, без којих питомци учитељске школе не могу бити, удесе управо према практичком задатку учитељске школе, и по томе им је број часова удешен с обзиром на меру часова за њих одређену у нижим гимназијама;

3. Да општи предмети дођу по могућству у I и II разред учитељске школе као припрема, а педагошки да се dignu на III и IV разред као непознати и много тежи;

4. Да укупни број часова по разредима не буде већи од 32. Ово предлаже одбор као највећу меру са разлога: да се очува колико је могуће здравље ученика од ве-

ликог рада у школи, да им се остави више слободна времена за самосталнији рад, даље да сиромашнији ученици могу приватно учити ђаке за своје издржавање.

Узевши нарочити одбор све ово у обзир, саставио је овај распоред предмета на часове учитељске школе, који овде прилаже, остављајући све остало, што би се по овом имало радити за програме, па и прелазна наређења као нарочити посао наставницима учитељске школе.

11. Септембра 1881 год.
Београд.

ЧЛАНОВИ НАРОЧИТОГ ОДБОРА
ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА:

Ј. Пецић, с. р.
Архимандрит Нестор, с. р.
Љуб. Ковачевић, с. р.
Др. В. Бакић, с. р.
Ј. Ђорђевић, с. р.
Димитрије Јосић, с. р.
Бор. В. Тодоровић, с. р.

НАСТАВНИ ПЛАН УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

БРОЈ	ПРЕДМЕТИ	РАЗРЕДИ				Света
		I	II	III	IV	
I	Наука хришћанска	2	3	—	—	5
II	Српски језик са старо-словенским и литературом	4	3	4	—	11
III	Земљопис	2	2	—	—	4
IV	Историја Општа	4	4	—	—	8
V	„ Српска	—	—	3	—	3
VI	Психологија и логика	—	—	5	—	5
VII	Педагогика општа и примењена	—	—	8	—	8
VIII	Историја Педагогике	—	—	—	4	4
IX	Школски рад	—	—	—	12	12
X	Физика	3	—	—	—	3
XI	Зоологија и Ботаника	2	2	—	—	4
XII	Хемија и Минералогика	—	4	—	—	4
XIII	Рачун	—	—	—	2	2
XIV	Практична Геометрија	—	2	—	—	2
XV	Хигијена	—	—	—	4	4
XVI	Пољска привреда	2	2	2	2	8
XVII	Немачки језик	3	2	2	—	7
XVII I	Цртање и красноречје	3	3	3	3	12
XIX	Црквено певање с правилом	2	2	2	2	8
XX	Нотно певање с музиком	2	2	2	2	8
XXI	Телесно вожбање	—	—	—	—	—
	Свега	32	31	31	31	125

КСВр. 81.

11. Септембра 1881.
У Београду.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

После кратког објашњења о броју часова који су одређени за поједине наставне предмете, Савет одлучује, да се наставни план учитељске школе усвоји онако како га је предложио изабрани одбор, у коме су сви чланови били сагласни.

III

Прочита се писмо министра просвете и црквених послова од 11. Септембра ов. год. Бр. 6301, којим се тражи од Савета мњење о томе: може ли се дозволити оним ученицима, који две године уче један разред, да полажу приватни испит из свију предмета дотичног разреда и тиме накнадити оно што су пропустили редовним учењем.

О овом питању било је дужег говора. Једни су говорили да прва тачка друге алинеје § 20. закона о устројству гимназија јасно каже: да се разред само један пут може поновити; да је према томе закон јасан и не треба му тумачења, јер то о чему се Савет пита није законом никако дозвољено; да је поред тога тај закон добар и не треба га мењати, јер кад један ђак учи 2 године један разред па не зна ништа, мучно да ће икада бити што од њега; да би се том филантропијом увлачио само умни пролетаријат и најпосле да би се тиме ишло на руку само онима, који имају да плате за приватно учење. Други су наводили да закон не крати приватно полагање испита; да закон тражи да ђак изнесе из разреда прописну количину знања, па кад то не може редовним нека учини приватним учењем; да ђак често пада само из једног наставног предмета, и то нарочито из страног језика, а из других предмета има са свим добре оцене, и да су узроци ђачком неуспевању често физичка неразвијеност, слаба настава и разне домаће неприлике.

После овога Савет одлучи с 8 противу 7 гласова: да се дозволи приватно полагање испита сваком оном ученику који две године учи један разред, па опет падне из једног два и више наставних предмета.

На предлог арх. Нестора одлучи Савет са 7 противу 6 гласова да се ту дода још и ово: »Сваком такм ученику дозвољено је да полаже приватни испит само један пут за све време учења у гимназији или реалци«.

Љ. Ковачевић примећује, да је врло строго што се тражи на поновљеном испиту најмање оцена врло добар, јер и онај ђак који у годишњем резултату има добар, ако добије на испиту оцелу слаб, не може прећи у старији разред, ако на поновљеном испиту добије мање од врло добар. То значи четири-лет тројака добивених преко године не вреде толико колико једна испитна двојка, па шта више и сама тројка добивена на поновљеном испиту не помаже ништа. Ко

вачевић предлаже, да се белешци поновљенога испита да самостална вредност, као што је утврђено за Велику Школу и Учитељску Школу.

После тога Савет одлучи да се предложи министру просвете измена § 20 закона о устројству гимназија у овом смислу: „да на поновљеном испиту мора сваки ученик добити најмање оцелу добар, која му коначно одлучује прелазак у старији разред«.

Св. Вуловић предлаже да се избрише из § 20 поменутог закона оно место: »Разред се може поновити само један пут.«

Више чланова примећују да је то питање расправљено горњим одлукама. Кад се предлог стави на гласање, Савет одлучи са 10 противу 3 гласа: да се не усвоји.

САСТАНАК LXVIII

16. Септембра 1881. г. у Београду

Били су. председник др. Ј. Панчић; потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: Ст. Марковић, П. Срећковић, арх. Н. Дучић, арх. Нестор, др. Ј. Докић, Св. Милосављевић, М. Миловук. Ванредни чланови: Ј. Туромав, Св. Николајевић, Љ. Ковачевић, Бор. Б. Толоровић, А. Николић, др. Ј. Лазаревић и Ђ. Тешић.

Привремени деловођа Стеван Д. Поповић.

I

Прочита се писмо министра просвете од 10. Септ. о. г. ПБр. 6180 којим се тражи од Савета мњење: има ли г. Живко Југовић, академички живописац, квалификације за наставника цртања у средњим школама.

Савет размотривши послата документа, нашао је, да г. Живко Југовић има квалификације за наставника цртања у средњим школама.

II

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 10. Септембра о. г. ПБр 6184, позива Савет да му да мњење: има ли г. Андрија Стошић, који је свршио седам разреда Реалке, не положивши испит зрелости, квалификације за учитеља цртања у којој средњој школи.

О овоме је било дужег говора у седници саветској. Једни су наводили, да г. Стошић није свршио Реалку, јер није положио испит зрелости, и да такве људе који нису свршили ни средњу школу не треба ни пошто постављати за наставнике у средњим школама. Други су наводили, да је г. Стошић свршио Реалку, а што није положио испит зрелости, то му је сметња да пређе у Вел. Школу; даље, да то што није положио испит зрелости, није никакав разлог да не може бити добар цртач, а лекар и директор завода тврде да је г. Стошић био болестан у време кад је требало по-

лагати испит зрелости, за који је сада и изгубио право; поред тога да ваља имати на уму, да је Реалка једина школа из које излазе спремни цртачи, и да су сви бољи цртачи, које имамо, из Реалке и не свршивши оволико разреда колико овај кандидат; и најпосле, да има доста упражњених места за наставнике цртања, а кандидата врло мало на избор.

После овога Савет одлучи с 10 противу 4 гласа (— 1 није гласао —) да је г. Андрија Стошић квалификован за учитеља цртања и краснописа у нижим гимназијама.

III

Прочита се писмо министра просвете и црквених послова од 11. Септембра о. г. ПБр. 5624, којим се позива Главни Просветни Савет да да своје мњење о томе: има ли г. Димитрије Андрејевић, академички живописац, квалификације за наставника цртања у којој средњој школи.

Савет, пошто је размотрио поднесена документа, нашао је: да г. Андрејевић има квалификације за наставника цртања у средњим школама.

IV

Прочита се писмо министра просвете и црквених послова од 11 Септембра о. г. ПБр. 60 /1878, којим се тражи од Савета мњење: има ли г. Мартин Турчан потребне спреме за учитеља цртања и краснописа у средњим школама.

Савет одлучи, да послата документа разгледају гг. М. Миловук и др. Ј. Валента, и о ономе што нађу, у Савету реферују.

САСТАНАК LXIX

23. Септембра 1881. год. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић; потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: П. Срећковић; арх. Нестор; др. Л. Докић; Свет. Милосављевић; др. Ј. Валента; М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман; Св. Николајевић; Љ. Ковачевић; Свет. Вуловић; Бор. Тодоровић; Андра Николић и Б. Тешић.

Привремени деловођа Стев. Д. Поповић

I

Прочита се протокол 67. састанка.

Савет га усваја.

II

Прочита се протокол 68. састанка.

Савет га усваја.

III

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 21. Септембра о. г. ПБр. 6608, спроводи Савету молбеницу и документа г. Мијаила Шајковића,

медицинира, на мњење: има ли молилац потребне квалификације за предавача у нижој гимназији.

Једни чланови примећују, да се из поднесених сведочанстава не види, где је и с каквим је успехом овај кандидат положио гимназијски испит зрелости; даље, да се не зна, је ли шта свршио уредно; да га нико од чланова лично не познаје, да би могао у допуну његове квалификације шта рећи, и да не може бити предавач зато што је предавач заступник професора. — Други чланови примећују, да овај кандидат може бити предавач, јер се у закону нигде не траже за то никакви услови; да је довољно 6 семестара колико је он на страни провео и да, ако ништа више, зна по свој прилици немачки језик и за то се може квалификовати. После тога

Савет одлучи с 8 против 7 гласова, да г. Шајковић по поднесеним документима нема квалификације за предавача у средњим школама.

IV

Писмом својим од 21. Септембра о. г. ПБр. 6586, спроводи министар просвете и црквених послова сведочанство г. Николе В. Ђорића о свршеном философском факултету Велике Школе, и позива Савет да му да своје мњење: има ли молилац квалификације за предавача природно - математичких наука у средњим школама.

Савет размотривши послати документа, одлучи: да г. Н. В. Ђорић има врло добру квалификацију за предавача природно - математичких наука у средњим школама.

V

Прочита се писмо министра просвете и цркв. послова од 22. Септембра о. г. ПБр. 6618, којим се позива Савет да да на основу поднесених документа своје мњење: има ли г. Јосиф Таш, виолиниста, довољне спреме за учитеља музике у којој средњој школи.

О овом кандидату било је дужег говора. Једни су наводили, да се не зна код кога је учио ову вештину; да сведочанство приватних људи не вреди као школеко сведочанство; да овај човек по свој прилици не зна теорију, но да је практично само добро извежбао и да треба испитом да засведочи своју спрему. Други су наводили да за предавача не постоје прописи као што је законом утврђено за професоре, и кад немамо конзерваториста, добри су и оваки као што је овај кандидат. После тога савет одлучи с 10 против 3 гласа да г. Ј. Таш има положити испит из музике. У комисију, која ће га испитати, Савет одреди г. Стевана Шрама једногласно, а с 9 против 6 гласова и г-ђу Драгу Миловановићку, учитељку потног певања у Вишој Женској Школи.

VI

Министар просвете и црквених послова писмом својим од 18. Септембра о. г. ПБр. 6563 пита Савет: је ли за сад од потребе »Практична геометрија« од Л. Шпанића и треба ли је прештамповати као школску књигу с исправкама или без икаквих поправака.

С обзиром на то, да се »Практична геометрија« неће више предавати као засебан предмет по новом наставном плану за гимназије и реалке, Савет одлучи: да се »Практична геометрија« од Л. Шпанића више не прештампава.

VII

Писмом својим од 18. Септембра. о. г. ПБр. 6562 министар просвете и црквених послова позива Савет, да му каже своје мишљење: може ли се књига »Познавање човека« од Јос. Пецића прештамповати за потребу основних школа оваква каква је, или би је требало мењати, и у чему, јер нема више ни једног егземплара на продају.

Савет одлучује, да ово дело оцене према ономе што се тражи г. г. Бор. Б. Тодоровић, професор и Жив. Живановић, супленат, пошто се писац претходно упита: има ли од своје стране какве измене у књизи да учини. Та његова изјава има бити на писмено.

VIII

Прочита се писмо министра просвете и црквених послова од 19. о. м. ПБр 6610, којим се позива Савет да изјави: одговора ли »Физика за мале гимназијске школе« од пок. Дамњана Павловића, у главном потреби новог наставног плана, по коме ће се у напредак предавати *основи Физике* у средњим школама.

Савет одлучи: да се ово дело прегледа од стране стручних лица.

Свет. Милосављевић предлаже за тај посао г. г. Борислава Тодоровића и Свет. Видаковића.

Савет изабра за тај предмет г. г. Бор. Тодоровића и Мијајила Мијајиловића, професоре, првог једногласно а другог с 9 против 3 гласа.

IX

Министар просвете и црквених послова писмом својим од 18. Септембра о. г. ПБр. 6564 позива Савет, да му да своје мишљење о књизи »Математичка и Физичка географија од Ђ. Мпшковића« треба ли је привремено прештампати или са свим напустити.

Савет одлучи, да о томе поднесу своје мишљење гг. Јован Ђорђевић и Владимир Карић, професори.

X

Министар просвете и црквених послова писмом својим од 23. Септембра о. г. ПБр. 6633 спроводи Са-

вету »Упутство за изучавање писања у основним и средњим школама« од Мих. Борисављевића, учитеља цртања, и позива Савет, да овај рукопис прегледа и оцени.

Савет одлучи, да се умоле г. г. Ј. Смуђа, потпуковник, и Дим. Јосић, професор, да тај посао изврше.

XI

Прочита се реферат г. др. Ник. Ј. Петровића о делу Августа Келера »Ново васпитање« у преводу Влад. Кра- сића. Тај реферат гласи:

»Главном Просветном Савету

Прегледао сам дело Августа Келера »Ново васпитање«, које је превео г. Владимир Красић, и част ми је о томе делу поднети следећи извештај:

»Ново васпитање« иде у ред многих и многих брошура, којима је целъ да шире Фреблова педагогијска начела с једне, и да раде на установљавању забавишта с друге стране. Таквих брошура има пуно у немачкој књижевности. Само што се ова Келерова може међу добре рачунати.

У брошури »Ново васпитање« излажу се најпре начела Фреблова у опште, за тим се говори о домаћем васпитању и о положају мајке у кући и најзад завршује се с тим: како треба установљавати забавишта за малу децу, а у тој цели спремати и женскиње за тај позив.

Први део, у коме се казују принципи Фреблови о свету и животу, може се сматрати као најлошији, јер оно што је Фребел свега свога живота радио и урадио, збијено је на 7 листа врло мале осмине. То је узр к те су многе и многе ствари просто изречене као ре- центи, нигде за њих ни доказа, нити образложена. Ко у огом облику чита о Фреблу, тај ће се тешко сложити с њим и пристати на »Ново васпитање«. Међу другим крупним стварима, у том делу остаје не дока- зано ово: »Опредељење свију твари јесте, да божан- ство, које је у њима, развијено представе; да буду органи божијега откровења. Особито опредељење чо- вечије јесте, да божанство, које је у њему, до потпуне свести доведе и ово с самоопредељењем и слободом у сопственом животу испуни«, (стр. 16.). — »Делатност свију створења, како у најнезнатнијима, тако и у нај- вишим, поименце и нарочито у човеку, није ништа друго но поравнање опрека«. — Тешко се сложи с оваквом цели живота човековог. — Говорећи о свету вели се: »Свет је велика али сложена целина, једна јединина у безбројној разноликости«. — »Бити само- стална целина, а опет и свезан део више целине — то је задатак свију створова овога света« — (стр. 17.) Човека дефинише овако: »Човек је вишеструки део других и виших целина« — (стр. 17.). Из свега Фре-

Билово погледа на свет и живот изводи се »да се Фреблово васпитање ослања на моћ *свестракога уједињења живота* и хоће дете, од његова рођења, том моћи да обухватити даље«.

Ово неколико примера довољно ће доказати како се не дају нове мисли казивати у облику догама. Овакав начин излагања не може уродити оним плодом, који писац од њега очекује.

Остали су делови нешто боље израђени, а најбољи је завршетак (последња $2\frac{1}{2}$ листа) у коме се казује шта се и како ради у једном забавишту и семинару у Готи. Но ваља приметити, да и ти други делови врло су кратки и сувише збијени, тако, да се читањем не може користити онај, који пре ове књижице није што више читао о домаћем васпитању, или о васпитању у опште; а онај који је имао у рукама какво веће дело о васпитању, неће ничега новог наћи у Келеровом »Новом васпитању«.

Из свију тих разлога, мислим да се »Ново васпитање« не може никако давати ђацима у руке, а само може послужити оним учитељима, који су вољни да раде на ширењу мисли о забавиштима за децу. Какве

нарочите опште или научне вредности у »Новом васпитању«, рад које би га од стране државе откупити требало, нема.

Писам имао оријинал при руци да бих могао што рећи и о самом преводу. Тек и овако види се да је *језик врло тежак*.

22. Септембра 1881.

у Београду.

Др. Ђик. Ј. ЛЕТРОВИЋ.

Савет усваја мињење референта: да се књига »Ново васпитање« не откупљује за државну потребу.

XII

М. Миловук реферује у име своје и г. др. Ј. Валенте, да је прегледао документа г. Мартина Турчана и нашао да тај кандидат има квалификације за наставника цртања у средњим школама, но да ли он зна и српски, то се не види из докумената која су поднета још 1878. г.

Савет усваја мињење референата, по коме се г. Мартину Турчану признаје да има квалификације за наставника цртања у средњим школама.

ИЗВЕШТАЈИ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

О ИСПИТИМА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

за 1880—81 школску годину

VII

ИЗВЕШТАЈ

Г. Миленка Марковића, суплента, о стању основних школа у округу пиротском и књажевачком

Господине министре,

Ја сам према вашем упутству од 4. Маја ове г. ПБр. 2978, прегледао све основне школе у пиротском и књажевачком округу. Засебну белешку о свакој школи на по се и оцене рада наставничког, поднео сам вам у своје време. Овим општим извешћем рад сам да кажем коју у опште о основним школама ова два округа.

Све сам школе прегледао по распореду, који сам вам послао у своје време. Свуда сам на време стигао и тако нема ни једне школе, у којој нисам држао испит. При прегледу школа држао сам се тачно датог ми упутства.

Настава у нашим основним школама прилично образује омладину, али је траљаво васпитава. Већи део наставника нема ни појма о васпитној настави, по томе је чисто васпитна страна наставе јако занемарена у већини школа. Може се слободно казати, да се цел народне школе није с места помакла, и ако основна

школа већ од толико година живи животом, из кога се могао и требао да развије лепши изглед за потпуније и паметније образовање и васпитање народнег подмладка. Ако се изузме неколико школа, све остале живе и раде онако, као што су биле, кад смо и ми сами кроз њих пролазили; а тога се времена сваки од нас врло живо сећа. Фактичка корист од школе, која би се видела на сваком кораку код школованог дечка у практичном животу, тешко да ће нам тако брзо и лако пасти у очи; сем ако не ћемо да пристајемо, да се задаћа народне школе састоји у томе, да омладину научи читати, писати и нешто мало писмено рачунати.

Механизам, и то онај луди механизам, уступа место паметном и логичном учењу, али се ипак тако упорно држи и брани, да је у већини школа он господар ситуације и влада неограничено у свима предметима. У неким школама и неким предметима, тако је свест праву потискао, — потиснуо је у несвест, да изгледају жалосни и учитељ и деца и цела околина. Сав напредак у овоме правцу унели су у школу млађи људи радници, нарочито они из учитељске школе. Али ће се још доста дуго чекати, па да се паметна и природна настава са васпитањем одомаћи у

српској основној школи. Да буде ово јасније навешћу само неколико примера из своје ревизије, као илустрацију онога, што сам мало час рекао.

У II разреду из »познавања нових мера« диктирао је учитељ деци овако: »Шта је метар и чија је то мера?« — »Метар је француска мера и пронађен је на једном острву Француску овако: узет је миридијан, који преко тога острва иде и раздељен је на 10.000 равне части и онај десетоиладити део миридијана, то је један метар.«

После неколико овако диктираних питања и одговора, наилази се у дечијем диктату на овако питање и одговор: »Шта је то литар?« — »Литар је мера за течности и пронађен је овако: узет је један кубни десиметар па измерено једно четвороугаоно стакло, које је запремало висине, ширине и дужине једног кубног десиметра пак је напуњено стакло са водом која је 40 степена топлоте лакша од обичне воде, и тај суд измерен које са одбитком даре износи 1120 грама или 350 драма, зове се 1 литар....« Оставимо саме погрешке на страну, али шта ћемо, кад деца нису видела ни метар ни литар, нити имају појма шта је грам, шта је степен топлоте, шта је обична вода, шта је запремина, шта је меридијан, колико је то 10.000, — ништа, под белим светом ништа, и ово си рочад са прекрштеним рукама говоре механички на памет, и надају се да ће са познавањем нових мера осветлати образ и себи и учитељу!

Из природне историје, или боље јестаственице, која се учи у III разреду наћи ћете диктираних пуних 4—5 табака и то све ситно лепо писано. Све то уче и готово знају деца на памет без разумевања. Ево једног примера. Испит је у III разреду. На реду је јестаственица. Деца сва изваде своје диктате од 5 табака, гледе у њих и шапућу са свим тихо, да се само покрети усана примећују. Наставница пита, а деца одговарају редом, како им је диктирано. Кад ми се већ досади да слушам, узем сам књигу — свешчицу — преврнем 2—3 листа и запитам о »крвотоку«, јер тако глашаше један наслов у диктату. Деца се јавише да знају и то само неколико њих од 40. Пустим ја једно јадниче, да ми исприча шта зна о крвотоку и оно отпоче, све од речи до речи из онога писаног овако: »Шупља вена близу десног срца уноси тамно црвену крв у десно срце а одатле излази крв у плућа артерије које износе тамно црвену крв, где се та крв сједињава с ваздухом па постаје јасно црвена. Плућна вена близу левог срца уноси тамно црвену крв у лево срце. Артерије износе јасну црвену крв из левог срца у све делове тела и вене враћају излишну покварену крв из десног срца.... Крв је црвена течност, која је двојака јасно црвена и тамно црвена и састављена је из крвне воде и крвних зрнаца«. Цео диктат

од 4—5 табака кипти са оваким питањима и одговорима и тако се српска деца упознаду са својим телом и са својом мајком природом.

Још само један класичан пример па сам готов. У II разреду предаје се предмет »познавање домовине и света«. Овај је назив, на сваки начин, погрешан. Требао је да значи познавање околине или места, познавање свог завичаја (Heimatskunde) а не домовине и »света« чак! Због овоког назива многи је учитељ дошао у искушење, шта ће из њега да предаје. Држећи се верно наслова предавао је о целој Србији у II-ом разреду; диктирао је пуних 3½ табака о окрузима и срезовима, градовима, рекама итд. У почетку тог диктата стоји стари »увод« као обично, што се свуда без њега не може. После »увода« долази дефиниција о свету и домовини овако: »Све што се очима стварно видети и прегледати може и умом замислити и представити може као погледати на околину која објужава, замислити са оне стране глобуса како се Америка нахођи и т. д. све то спада у познавање света....« И тако иде даље и говори о свему на свету, само не о своме завичају, о своме месту у коме живи. Говори се о Дунаву и Сави, а не знају се извори ни имена речица и потока, који му кроз село и поред њега теку.

Оваких примера има тушта и тма божија у половини школа, које сам прегледао, и то из свих наставних предмета. Ја немам потребе да по томе анализирам ове примере, које сам навео. Они сами довољни су да послуже као факат, како се и чему учи наша омладина у основним школама. Било је случајева да су и други наставни предмети још горе предавани, нарочито земљопис, историја и језик. У мало се заплакао нисам на неким местима, а до срца ме је заболело, видећи бистру и веселу децу, како су наопачке и лудо учена, како су осакаћена и убијена у најлепшем добу своје.

Узалуд ћете тражити најнужнија очигледна средства за наставу, узалуд ћете тражити очигледност, природност и поступност у настави у већини школа. Рачунаљке попала прашина, а деца место куглица рачунају са јабукама из ваздуха. Мапе попала прашина, глобуси затворени у ормане, а деца замишљају Америку »са оне стране глобуса, како се нахођи.« Учитељ IV разреда задаје рачунске задатке држећи артију у рукама, на коју су ти задаци исписани и, гледећи у њу задаје па вели, да од Пирота до Ниша има 10 километара! Задаје величине рачунске, које су ђацима непознате, а при анализи није ни сам у стању да исправи грешке ђачке. И кад му ви дате оцену »врло добар« не узимљући у обзир ситније погрешке, но целокупни рад у школи, он је задовољан и срећан са таком благом и праведном оценом. Но после неколико дана он се истиче као заштитник себе и себи

равних па пише у »Н. Век« и чуди се како је ревизор такав непедagog, да му је могао дати само »врло добар.« Поред осталог бубања о педагогији, намерног извртања факата, личног зајелања, он узима у заштиту и обрану два школска радника и осуђује целу ревизију и систему процењивања рада учитељског. Брани учитеља III разреда основне школе тиобарске, који вели да су Словени овако постали: »У старо време био један старац, који се звао Словенин. Он је добар пород изродио и то све мушку децу. Првом детету дао је име Рус, другом детету Србин, трећем Чех, четвртом Пољак и тако редом, док није изродио онолико синова, колико данас има словенских народа. Ти су се синови разишли по белој свету и од њих су се изродили словенски народи: наравно од сина Чеха Чеси; од сина Србина, Срби итд.« Тако је лажно популарисана и изопачена истина историјска о постанку словенских народа и о њиховом негдашњем заједничком животу. Ово је дотични г. учитељ III разреда изнео и причао деци као истину истинску, коју и историја признаје.

Долазите у једну школу, у којој је учитељ и ђакон у исто време. Видите 12 слабуњаваца одвојених у 2 засебне клупе и ту се шћућурили па гледе, како ће да се испитују њихови другови. Они сироти ништа не знају, сем неколико молитва и песама. Њих је учитељ као »тупе« и »глупе« издвојио па занемарио. Њима се у напред зна, као »тупоглавцима« да ће повторавати, тек само нек иду у школу да се навикавају на гутање прапине. Почнемо испит са осталом децом, која су редовни ђаци. Треба да се пише на таблицама. Једна трећина нема таблица. Та трећина пише »случајно« рђаво, и њима је господин казао да не доносе таблице на испит. Ето, како се ђаци српски васпитавају. Из науке хришћанске у I разреду знају деца све молитве, којима се православни Богу моле и то на оба језика: и црквено-словенском и чисто српском језику. Нема молитве, па ма како она тешка и неразумљива била а да је он није својој деци предавао. Кад му ви то као грешку урачунате, кад му кажете, како то нема смисла и како то убија дух деце, а никако се не слаже са захтевима научне педагогије, нити се психолошки може да оправда, јер не утиче никако на религиозност и моралност деце, но их само затупљује, — он вам онда куне и грди овај изопачени свет, подмеће вам буди Бог с нама шта, и жали само што му какав г. прота није дошао у ревизију да добије чисту петицу! И за овакога се радника налазе адвокати, који се пред јавним мњењем увијају и лажу га, тражећи да се нека правда задовољи.....

У другој једној школи, учитељ се свађа са мном на испиту, доказујући ми да су »гласови« и »слова«

у српском језику једно и исто, и да је то незнање свога језика, кад се поред »слова« помињу и неки гласови у језику, за које он има част први пут да сад чује.

Може се рећи, да није упутно, што оваке ствари овде износим. Но ова замерка неће бити с пуним правом. Ја износим ово као истину, која је најсигурнија да послужи као доказ, колико шљама и квара има у нашим школама, за које ми подносимо драговољно све жртве. Нека се види из ових примера, како се у просвету увукло много што шта, што се мора очистити. Швиндлерисање и непоштење нигде не изгледају тако ружни и грозни, као у народној школи са невином и безазленом децом. Нека би ови примери били у стању да нас увере, да је боље имати мање школа али добрих, но више али рђавих, и да је крајње време дошло, да се стручна, озбиљна и строга контрола заведе над основним школама, па је потписани потпуно задовољан. Што год будемо пре истини у очи погледали и изнели је на видело у својој наготи, па ма каква била и кога се тицала, тим ћемо пре погрешке увидети и по могућству исправити. —

Зграде су већим делом рђаве и ја сам у специјалном извешћу о свакој на по се говорио. Једини је Књажевац, који у овоме заслужује свако признање и похвалу, што се онако за школе својски заузео, те их сместио у најбоље зграде и снабдео их све подједнако са најнужнијим наставним средствима. Оваку и оволику преданост ка школи и образовању омладине од општине књажевачке, која тек што је васкрела из пепела као феникс, похвалио би сваки и изнео за углед.

Једнакост у школском раду тешко је опазити. Свих наставних средстава ретко где у којој школи има. Нема школе ни једне једине, која би имала све што јој по пропису и закону треба. Што се види у свим школама то је, да какав је где учитељ, таква му је и школа и деца и све. Где је он усталац, радан и вредан, ту се кроз 2—3 године и школа и општина измени и заволи и заинтересује за школу. Где тога није, ту све другуше иде. Учители имају истина незгода на сваком кораку са којима се боре. Ова борба долази често до очајања. Деца изостају много од школе нарочито у овим крајевима, где се народ занима сточарством и где сви старији и одрасли лети одлазе у печалбу (аргатлук), а остављају децу и жене да им кућу и стаску чувају. Поред овога, општинске власти врло често не извршују своје обавезе према школи. Среске власти, и оне врло различно поимају своју дужност према школи. Негде се по неколико пута учитељ жали среском начелнику или за дрва, или за оправку школе, или за неуредно долажење у школу итд. а начелник, кад се сети онда и предузме нужне мере, да што год

код општине подејствује. Међу тим има средњих на-
челника и писара, код којих је брига о школи на пр-
вом месту. Ово се познаје чим уђете у школу и ви-
дите децу и учитеља.

Нема смисла набројати и даље мане и недостатке
наших основних школа. Светле стране из живота школе
нисам ни спомињао овде. Оно, што је добро нисам
хтео да узносим, и ако бих имао да изнесем примера
из појединих школа, који би дигли вредност и лепо
име основној школи, онако исто, као што су јој то
горњи примери унизили. Оно, што је добро без по-
куде, што је за похвалу, то и треба да је тако. А
што треба да буде, то не треба хвалити и величати. По-
хвала и вредност и лежи му баш у самом добру. У
осталом, ја сам имао част, да у свом специјалном из-
вешћу напоменем код појединих школа какав је који
учитељ, колико је и како урадио у школи.

Као резултат мога проматрања и прегледања школа
ја сам слободан да вам предложим г. министре неко-
лико тачака, да их имате при руци, кад будете пре-
дузимали нужне кораке за реформу народне школе и
наставе. Ево неколико тих мисли које сам скицирао,
а које су ми често падале наум прегледајући школе.
Оне су дакле постале на вреду самог живота шко-
лног, а нису никако производ теорисања или идеали-
сања.

I Све књиге, којима се ђаци служе у основним
школама, као ручним књигама, треба избацити. Ту
мислим свештену историју, еписку граматику, рачу-
ницу, земљопис, историју Срба итд. Само треба оста-
вити читанке и буквар у I разреду. Колика је штета
и несрећа, што се ове књиге дају деци у руке, да их
на памет уче, то се не да замислити. Треба их дакле
реситити из школске литературе, а наставним планом
детаљно одредити, шта се и колико се мора изучити
из ког предмета, па учитељ ако не зна, нека тражи
грађу и нека је удешава по правилима педагогије.
Онда би се могла писати упутства за учитеље, али
никако књиге за децу, поред који могу учитељи ко-
мотно ништа да не раде. Да није било оваке школске
литературе, с почетка би рђаво ишло, али би сад боље
стојали са радом и спремом учитеља. Они би морали
да науче децу ономе што се прописује; морали би
дакле сами да раде и да се довијају, како ће што да
им објасне и представе. Тиме би се паметно и при-
родно учење јако потпомогло. Добра наставна сред-
ства за очигледност наставе с једне стране, а изи-
скивање спреме и самосталног рада од учитеља с
друге стране, треба да замене мртве књиге.

II Треба израдити пове читанке за III и IV разред;
јер ове нису добре, а оне за I и II разред треба ре-
видирати.

III Да се заведе сталан и стручан надзор. Докле
тога не буде, све реформе на пољу народне просвете
могу да остану на празно и да се изиграју. Где је
учитељ поље несавестан, перадан и невешт човек, а
општина неспособна да свога учитеља контролише, ту
школа не ради ни 100 дана у години. Сем тога учи-
тељ сматра себе за државног чиновника и оспорава
општини свако право, да га она контролише. Без сталне
и стручне ревизије неће се опазити знатан напредак,
па макар се и најбољи закони доносили, и најспеци-
јалније инструкције давале наставницима. Нека се само
замисли учитељ неспреман и довољно невешт који
ради целе године у каквом селу, па му пред Петров
дан падне ревизор у школу, да га за 2 — 3 сата про-
цени; а целе му године нико није дошао у школу,
нико да га упуту и обавести, нико да му помогне,
нико да га надгледа.... Како би се најбоље могао над-
зор да удеси по селима и градовима, то је ствар на
рочите бриге и размишљања. Да школа највише пати,
што је остављена да се прво сама о себи брине, да
се о њој брину често неувиђавне општине и поли-
ција, и најзад сама централна просветна власт, која
је врло далеко од школе, то је непобитан факт. А да
се уређеним надзором и котролом ово може поправити
и то стоји.

IV Да се школске општине групишу и уреде. Свака
така општина треба да сазида зграду за школу по
најновијем пропису и да је снабде са свим средствима,
која би требало прописати изрично за све основне
школе. Док то не испуни школска општина, не треба
јој дозволити да отвори школу. Трбало би тежити,
да школске општине буду у исто време и политичке
(административне) општине. Само би се оваким гру-
писањем општине могло да дође до уредних и добрих
школа, могло би да се реши питање живљења дечијег
(ђачког) у школи, рађење из комуна и друге безбројне
ствари, од којих пати данас наша школа. А што је
најглавније, ово би била припрема за обавезну наставу,
која би се имала да заведе, кад се овим путем створе
по времену услови за исту.

V Да се садањи план што пре измени и да се са
објашњењем до ситница изради. Такав сувремени на-
ставни план, који би се одржао пред критиком, треба
да постане основни камен на коме ће живети и раз-
вијати се народна школа. Он треба да осигура место
новијим назорима о задаћи народне школе.

VI Оној деци, која више неће да се школују по
одазе из школе и улазе одма у живот, требало би
године учења повисити, или установити зимске течаје
у свези са књижицама и читаоницама, који би трајали
2 — 3 године. Тако би се водио рачун о деци, која
су изишла из школе и на тај би се начин могла да
вежу за школу и науку и даље. Сад они по селима

забораве за 2—3 године све и једва ако им остане ве-
штина читања, писања и нешто мало писменог ра-
чуна.... Само у овако уређеним општинама, могло би
се оно да изврши, где би радило више од једног учи-
теља. Тако би школа постала средина, која би све
око себе прибирала, обавештавала и у свакој прилици
била од помоћи.

VII Да се ником више не да за привременог учи-
теља, који није испит положио, и да се ђаци из учи-
тељске школе правилније распоређују међу учитеље,
који су неспремни и невешти.

VIII Администрацију школа уредити боље. Дневник
рада и протокол казни мало сам где нашао. О уређеној
администрацији и преписци иначе нигде ни помена
нема. Требало би у окружним варошима, паланкама
среским и повећим селима завести учитељске скупове,
на би се ту могао да одреди који од вичних добрих
учитеља, да обавести неукле о томе: како се води дне-
вник рада, протокол казни, школска хроника, инвен-
тар ствари, списак књига и остала званична админи-
страција. Ово би се могло прво у варошима да уреди
где има више учитеља и где би један од најбољих
могао да врши дужиност местног старешине и админи-
стратора основних школа.

IX Да се тражи испит и од богослова, ако мисле
да учитељи буду. Виша девојачка школа да се по-
дели 2 одељења, од којих би једно имало да буде
права учитељска школа за женскиње. Само оне које
ово одељење сврше и положе испит да се примају за
учителице.

X При промени наставног плана требало би унети
у школу више практичнога знања, а нарочито умења;
тако да практична вредност (непосредна корист) од

школе изиђе на видик. Овде мислим нарочито веш-
тине и техничке радове, као и пољопривредни рад на
парчету земље, које би свака школа имала да обради
по прописима и упутствима.

XI По варошима где се може груписати (саста-
вити) школе и кабинете и завести обавезну наставу.
Број година за школовање повећати прво у варошима
за децу, која неће даље да се шкодују. Ово би тре-
бало прво у варошима завести.

XII Оцене рада учитељског не би требало беле-
жити у књигу одма после испита. Требало би све за-
бележити, што се и досада бележило, а оцену само
нека задржи ревизор за се, па нека се та оцена пе-
чата после неколико дана или недеља. Требало би
оцене рада бележити са бројевима од 1—10, или и
више. Требало би и разломке узимати у рачун. Да-
нашња оцена, која се у књигу бележи врло је чу-
дновата. Један може да се поклати или један да се
смањи из ма каквих ситнијих побуда, и онда излази
врло добар или слаб. Ово је грдна разлика у оцени,
али шта ће се, кад нема прелаза или средине између
2 и 3 (добар и слаб) ?!

XIII Требало би однос школе према цркви зако-
ном тачно регулисати, јер има немарности према цркви
од стране учитеља, а тиранисања школе и учитеља
од стране цркве.

Примите г. министре уверење мог најодличнијег по-
штовања.

10. Августа 1881. год.

Пирот

МИЛЕНКО МАРКОВИЋ,

ревизор за округе пиротски
и књажевачки.

ПРЕДЛОГ ЗАКОНА

О ПЕНЗИЈИ УЧИТЕЉСКИХ УДОВИЦА И ЊИХОВЕ ДЕЦЕ¹

Чл. 1.

Удовице и деца покојних учитеља, или деца
умрлих учитељица добијају пензију по овом закону.

Чл. 2.

Фонд за ове пензије сбираваће се из ових
извора:

¹ Наредбом г. министра просвете и црквених по-
слова, од 27. Јула о. г. ПБр. 4647. састављена је ко-
мисија која је прегледала израђени пројекат закона о
пензији учитељских удовица и њихове деце. Комисија
је свој посао свршила, и предлог с променама које је
она у њему учинила гласи као што га доносимо. Ур.

1. Из капитала који је завештао на ову цел
пок. Јован Гавриловић, бивши државни саветник,
из којег ће се капитала трошити само интерес.

2. Из редовних улога учитеља и учитељица
по 4% од плате њихове.

3. Од месечног вишка плате при сваком уна-
пређењу.

4. Од првомесечне плате која се наплаћује од
сваког учитеља и сваке учитељице при њиховом
првом ступању у службу.

5. Од улога оних учитељица и учитеља који

би после 35-те године ступили у службу, и који ће бити дужни за све време преко 35 година платити по 4%.

6. Од улога који ће се наплатити од сваке учитељице и сваког учитеља који после 30-те године ступе у брак. Овај улог износиће по 2% њихове плате на све време преко 30 година.

7. Од интереса на капитал овог фонда.

8. Од завештања и добровољних прилога свагда у смислу дародавца и завештаоца.

Члан 3.

Лицима која по овом закону имају право на пензију, почиње пензија од дана смрти онога, од кога им то право долази.

Чл. 4.

Право на пензију добија се ступањем у учитељску службу.

Привремени учители и учитељице полажу улог у овај фонд као и стални. Ако их у привременој служби затече смрт, улог се враћа.

Учители и учитељице које овај закон затече у служби, почињу давати улоге чим закон ступи у живот, и тиме уједно добијају сва права која им по њему припадају.

Члан 5.

Ако је упокојени улагалац мање од десет година улагао, пензија ће износити 30% последње плате, на коју је он улагао. Са сваком годином преко 10 расте пензија са 1 од сто.

Али пензија не може бити мања од 300, ни већа од 1764 динара годишње.

Члан 6.

Године службе привременог учитељствовања не рачунају се у број година које дају право на пензију. А године сталног учитељствовања рачунаће се и тада, ако је било прекида по оставци. Губитак службе, губитак је права на пензију.

Члан 7.

За дуг мужевљев или очев не може се ништа од пензије удовица и сирочади ни за извршење пресуде узети ни под забрану ставити (§ 380 и 471 тач. 9. закона о поступку судском у грађанским парницама), а за дугове удовице и деце после

смрти учитеља учињене не може се више од једне четвртине пензије обуставити.

Члан 8.

Права на пензију губе:

1. Удовица кад се преуда, или ако би због каквог бешчасног злочинства била осуђена (чл. 18. тач. 3 кривич. закона).

2. Женска деца а) кад се удаду или б) кад би учинила бешчасно злочинство.

3. Мушка деца са навршењем 21 године или и пре тога, ако би законим путем била проглашена за пунолетну или стално уживљење стекла, а губе и услед кривице у првој тачци означене.

Члан 9.

Ни она удовица нема права на пензију, која се законим путем од мужа раставила.

Члан 10.

Усвојена деца и пасторчад такође немају права на пензију.

Чл. 11.

Удовице и сирочад учитељака могу уживати пензију и изван Србије.

Чл. 12.

Пензија се добија по решењу суда. Удовици или тотори ваља тога ради да поднесу надлежном суду:

1. За случај ако је удовица с децом остала: а) извод из протокола венчаних за осведочење њеног брака с умрлим јој мужем; б) извод из протокола умрлих, за осведочење смрти мужевље; в) извод из протокола крштених за осведочење године старости и брачног рођења деце, и 2) сведочанство да су деца у животу.

2. За случај ако је удовица сама остала: а) извод из протокола венчаних, и б) извод из протокола умрлих, као што је у тачци 1. казано.

3. За случај, ако су деца сама остала: а) извод из протокола умрлих, за осведочење смрти родитеља, и б) дотични извод из протокола крштених; и в) сведочанство власти, да су деца у животу.

Ако се изводи из црквених књига не би могли набавити, онда се место њих могу употребити и друга доказна средства.

Чл. 13.

На овако захтевање суд ће извидети ствар и саслушати заступника управе фондова, издати решење, коме имено да се издаје пензија, матери или тоторима или обојима. Овим решењем, ако против њега нема ни једна страна шта приметити, обратиће се удовица или тотори за примање пензије управи фондова, која ће одмах наредити, да се по решењу пензија коме треба издаје.

У случају, ако би која страна, било удовица или сирочад, било заступник управе фондова, са решењем незадовољна била, може се жалити касационом суду.

Члан 14.

За изводе црквених књига, за сведочанства и потврђена власти ради доказивања права на ову пензију, не наплаћују се никакве таксе.

Члан 15.

Удовицама и кћерима учитељским, које би једино без саучесника уживале пензију из овога фонда, може се, по молби њиховој, на предлог министра просвете и црквених послова, а по одобрењу Књаза, издати на удомљење један пут за свагда највише двогодишња пензија, ако се то у интересу фонда за добро нађе, и ако се добије уверење да се оне без те помоћи не би могле удомити.

Члан 16.

Фонд овај, као самостална правна личност, ужива сва права с овим својством скопчана, а неће се моћи употребити никад ни на какву цел, осим на коју је овим законом одређен.

Члан 17.

Фонд стоји под надзором државе, а на име ми-

нистарства финансије. Њим рукује Управа Фондова, а рачуне о приходима и расходима његовим, подноси редовно сваке године Главној Контроли на преглед.

Члан 18.

Управа фондова дужна је сваке године подносити министру финансије извештај о стању овога фонда и извод рачуна годишњег прихода и расхода његовога. Како овај извештај, тако и извод рачуна јавно ће се преко званичних новина обнародовати.

Члан 19.

Улоге по члану 2. тачки 1. овога закона, полаже државна каса у напред фонду, на сва учитељска места, била ова попуњена или не, па у колико се после месечним одбицима од плата учитељских отплати, у толико фонд накнађује државну касу.

Члан 20.

Удовице и сирочад учитељске, што већ уживају државно издржавање, уживаће и даље, докле на то имају право по одредбама овога закона (тачка 2. чл. 20. закона о уређењу основних школа).

Прелазно наређење.

Учитељи и учитељке, који су пре овог закона изван број година провели у учитељској служби, а желели би да им се те године урачунају по овом закону, могу према њиховој плати, а најмање кроз две године, положити у фонд по 1% процента за све те раније године, и тиме задобити право да се њиховој породици и према тим ранијим годинама рачуна пензија по овом закону.

Реформе средње-школске наставе у Француској

(СВИШЕТАК)

3.

О новим наставним програмима проговорићемо само неколико речи.

Програми из наука састављени су врло добро. У првој је периоди, настава по начелима очигле-

дности, неколико вежбања из рачуна, нека знања из јестаственице и експерименталних наука.

У другој периоди, први основи из физике и хемије, прве теже ствари из математике, трговачко рачунање, практична геометрија и геометрија равна, мало геологије и ботанике.

У трећој периоди, после наука корисних и примењених, долазе теоретичне науке, алгебра, просторна геометрија, космографија и теорија физикалних наука. На послетку долази философија, општи преглед наука, с неким основима из механике, хемије, анатомије и физиологије животињске и биљне, вели се у програмима, но да ли ће се доиста и постићи, друго је питање.

Као што се види, план је врло велики. Сумња је велика, да ли ће ученик проћи у све делове наука као што треба, и да неће често штрбути мало овде мало онде, и у овом шаренилу од знања изабрати по свој прилици само оне науке које га највише интересују и које најбоље одговарају његовим природним склоностима.

О историји се нема шта добро рећи. У приправном разреду почиње животписима славних људи из свију времена и свију земаља; у првој периоди долази иза тога историја Француске од почетка па до данашњег времена.

Друга периода одређена је сва за историју источних народа, за историју старе Грчке и Рима.

Најпосле, у трећој периоди, изучава се историја Француске, од почетка петог века па до 1789. године; у философији, три часа посвећена су сувременој историји француској до устава од 1875. г. Историја Јевропе долази, у овом програму, онако узгред у трећој периоди, као додатак уз француску историју.

Писац мисли, да је ово што је одређено из историје врло недовољно; но ова се омашка може исправити, а за то не треба ништа друго, но да се, у другој периоди, сведе на две године стара историја грчка и римска, а трећа година да се одреди на општу историју новијег времена. Бојимо се, вели Бризак, да се по овом плану неће ученици упознати као што ваља с највећим догађајима из новије историје, као што је Обнова у Италији, Реформација у Немачкој, како је постао енглески устав итд.

Осим тога, врло је чудновато, што се ђаку, који може по овом програму напустити по потреби школу после петог разреда, не предаје ништа из народне историје ни у трећем, ни у четвртном ни у петом разреду, а то му је — нема спора — преко потребно и важније но да оптерећава своје пам-

ћење излишним ситницама и појединостима из историје старих народа.

Програм из историје рђав је и с тога још што се не слаже с програмом из земљописа, који је иначе одлично састављен.

Земљопис разних земаља јевропских и свију делова света три пута се отпочиње, али свакад са све већим захтевима. У нижим резредима, имао је право главни просветни савет што је удружио космографичну методу с топографичном, јер се оне две узајамно потпомажу.

Остаје нам да кажемо коју о програму чисто литерарних наука. Што се тиче латинског и грчког, класици остају, као што се већ по себи разуме, скоро они исти који су и пре били. Од француских писаца Ла-Фонтен ће и даље очаравати децу у нижим и њима блиским резредима; Боало остаје класички писац за граматичке резреде; а исто тако остали су у новом програму, као што и заслужују, славни драматички писци XVII века, Босијет, (његове *беседе* и неки одломци из његове *опште историје*), изабрана писма г-ђе Севињијеве, Лабријер и Карло XII од Волтера. Као ново додато је, да се од шестог разреда још прелазе изабрани комади од прозаичара и песника француских из 16., 17., 18. и 19. века и општа историја француске литературе од њених првих времена. У другој периоди међу осталим делима која ће се објашњавати долазе: *Песма Ролиндова*, *Жоанвил* и *Покушаји Монтењеви*. У трећој периоди професори живих страних језика дају у руке својим питомцима: *Маколеја*, *Дикенса*, *Марију Штуартову* од Шилера, *Петра Шлемихла* од Шамиса; у седмом разреду, *Хермана* и *Доротеју*, *Валенштајна*, *Макбета* и један роман од Валтера Скота; у реторици долази: *Хамбуришка драматургија*, *Гетов Тасо*, *Месинска невеста*, *Хајнрих VIII*, *Отело* и *Шајлд Херолд*; најпосле, у философији Гетов *Фауст*, *Лесингов Лаокон*, *Хердерова философија историје иовечанства*, *естетичка дела Шилерова*, *О слободи* од Стурта Миља итд. Спрам ових тако сјајних дела из страних литература, са свим сићушно изгледају дела која су узета из француске литературе.

У програму се спомиње историја философије, која је одређена за резред философије, и у теорији

ове науке почасно место дато је психологији; најглавнији аутори који су записани у програму, јесу: Декарто, Лајбниц, Цицерон, Сенека, *одломци из републике* Платонове и *Етика никомакејова* од Аристотела. Уступка се учинила присталицама класичких језика још у томе, да се грчки и латински писци, које до сад споменуемо, тумаче у оригиналу. План изучавања философије, који се у целини може одобрити, претрпан је с научног гледишта, а нема довољно разноликости с литерарног гледишта, и никако није добре што се литерарна настава на један пут пресеца, па улази у изучавање толиких наука философије.

Настава из цртања, на коју је у свакој години одређено по два часа недељно, усвојена је у програмима осталих наставних предмета и обавезна је за све. Главни просветни савет, који је имао да бира између две системе, између цртања вештачкога и цртања геометријског, линеалнога, изјаснио се — с неком предохраном — за последње. У Француској нису сви теоретичари ове вештине једнаког мишљења о овом питању; они су подељени у два тора који једнако жесток бој бију. (Највећи представник слободоручног цртања сада је *Равесон*, а геометријског је цртања најзнатији представник *Гиљом*. Овај је на једном месту изрекао ово: „Цртање је у својој суштини чисто математички рад; онако исто као што се антика не разумје без анатомије, т. ј. ако је истина да се лепота не налази без истине, исто се тако ни цртање не може разумети без математике, јер је цртање само помоћу математике сигурно и тачно“. Главни просветни савет у Француској придружио се тој теорији, која је — нема спора — доста претерана).

Завршујући ове примедбе које се односе на поједине програме, не можемо довољно сврнути пажњу на једну мисао која се може применити на све подједнако, па било да се то тиче разних наука, у којих је програм тако опширан, било да се то тиче историје, за коју просветни савет једнако препоручује да се у вишим разредима ученици упознавају из ње с установама, обичајима и наравима појединих народа, или најпосле било то да се тиче географије која треба — по мишљењу реформатора — да се обзире на административне,

економне и политичке прилике разних земаља. Да би се остварио тако простран програм, који је пун тако лепих намера, непоречно је потребно да се има ваљаних књига за школску потребу, а исто тако преко је потребно да има расадница ваљаних наставника (професора) који ће умети примењивати методе о којима имамо још да проговоримо.

4.

Одавно француске публицисте, па не само они но и страни, жестоко ударају на методе које владају у француским школама, не изузимајући ту ни само универзитетско особље. Онај тако правично много хваљени распис Жил Симона у главном ни на шта друго није ишао но на поправку метода. Покушај тај није испео срећно за руком, али је та мисао постала популарна; и просветни савет остварио је 1880. године њој у прилог оно што савет није хтео да учини 1872. г. У чему се управо састоје те нове методе које су позајмљене из Немачке, и које се тако красно, има већ толико година, практикују у школи Монжовој и Елсаској усред Париза? Да бисмо ово боље разумели, можемо разгледати примедбе које је учинио просветни савет у зачељу наставнога плана. Оне се могу исказати у неколико реченица овако:

У основним (нижим) гимназијским разредима све што се учи од познавања ствари нека се учи (предаје) очигледно; прва начела матерњег језика нека се утврђују више занимљивим вежбањима у говорењу но помоћу књига; учење граматике да се сведе на најмању меру; на памет нека се уче само најпотребнија правила и нека се полази од примера ка правилу а не од правила ка примеру. — Као што видимо, истина свуда побеђује. Колико је морало проћи времена он ко тек узалуд и може бити на очевидну штету умнога развитка у народне омладине, што се те тако очевидне истине педагошке не хтедохе раније усвојити. Сад је лажни понос који пређе тако силно владаше у Француској учинио места разлогу и ономе што мора бити, ако се хоће да се иде напред и за временом. Данас се се не стиде Французи да примају и од својих непријатеља оно што је науком и искуством доказано да је боље и паметније, јер је у сагласности са законом развојања духа детињег.

Но да се вратимо на примедбе главног про-светног савета.

У разредима граматичким и хуманистичким има да се уче, вели савет, мртви (стари) језици и то тако да их ђак разуме, а живи језици да се уче тако да се њима ђак служи у говору и да пише на њима; вежбања у латинским стиховима да се са свим забаце, а у разредима реторике да се говорима на латинском језику одреди друго, а не прво место, т. ј. усмена вежбања нека се замене писменим, а превођење без речника да замени старо превођење. То ће рећи, задатак се свагда има сматрати као средство верификације, а састав на латинском језику као средство да се утврде добивени резултати; да се дубљем објашњавању текста да понавјише места у разредним (писменим) радовима и према томе нека се увећа број писмених задатака. Најпосле, што се тиче француског језика у старијим разредима, нека се мењају врсте састава и нека се бирају такви предмети који су понајзгоднији да навикавају ученике да мисле о ономе што раде, а нека се избегавају којекаква досадна прерађивања задатака.

Од свег се срца морају пригрлити ове методе и од њих се великом добру надати. Све што би се имало да примети односи се само на писмене задатке. Драјџус-Бризак би хтео да остану и ти задаци што се дају на израду ван школе, код куће, јер је то дивно средство којим се гони ђак да ради, да се труди, којим се растерује умно лењствовање онако исто као што се гимнастиком не да телу да се лењи. Треба одржати, вели он, писмене саставе јер је то једино средство да се ученик научи ваљано да пише и према томе ваљано и да говори, а то се богме не достиже тек онако за дан за два, већ за то треба — и ово се не може довољно напомињати и напомињати — дугих и дугих година рада, примењивања, вежбања и врло строге умне дисциплине. Овде се траже писмени састави а не некакве беседе и говори ђачки. Не ћемо, вели Бризак, бранити ни стихове латинске, јер их данас скоро нико неће, може бити и за то што се до сада претерано много у том обзиру тражило, но оно је поред свега тога изврсно средство за одличне главе. Нека се то једном жртвује, те да се о томе пре-

стане говорити и нека не мисле више неки и неки да су постали велики реформатори што су тражили да се то укине; али немојмо губити из вида да ваља ученике да навикавамо на писмене радове, да се често и доста у тој врсти рада вежбају. Што су писмени састави негде и негде непопуларни, томе је узрок тај, што се претеривало у говорним вежбањима (бесеђењу) и што се није пазило на избор о чему ће се писати. Писац ових редова познавао је доста младића који су се учили у немачким гимназијама, где се ученици не вежбају колико треба на самим часовима онако сами, у соби, без учешћа наставникова, него где цветају вежбања у говору и задаци који се у школи диктују, па може да каже, да нису показали у Немачкој резултате какви су се могли очекивати од ових метода, за које се у главном мора признати да су добре. Тако и. пр. ђак који сврши гимназију у Немачкој зна боље грчки од сваког ђака француског, а то за то, што се у немачким гимназијама троши на то више времена. Али немачки ђак не зна може бити латински онако као француски, а то за то, што језик Гетов није тако близак језику Тацитовом као што је језик Монтењјев. Но што је ван сваке сумње, свршени гимназиста немачки није тако вешт на перу и не говори тако добро као што је случај код француских свршених гимназиста. Не узимајући друге прилике у рачун, нема спора, овоме су узроци доста и у томе што нема довољно часова одређених у гимназијској настави на такве задатке. Злоупотребе које се чине од стране ђака кад им је дозвољено да држе књиге пред собом, па онда толики законом одобрени преводи, и најпосле, кад се узме у рачун како се онако ђутуре и трчећи прелази у објашњавању текстова, све то чини те се иде на руку умном лењствовању и ученици не могу да се дотерају да своје мисли исказују тачно, него свакад онако неодређено.

5.

Нови наставни план наишао је на многе противнике. Њих има у главном од три врсте.

Једни су слепи приврженици грчког и латинског језика. По њиховом схватању од вежбања у стихотворству и бесеђењу на латинском језику нема

ничега бољег на свету што би се с њима упоредити могло. То су људи залубљени и побожни; с њима се не може човек паметно разговарати.

Други имају разлога што су толико одани класичким језицима. Како се искључиво занимају литерарним образовањем, они су убеђени да је крња свака она настава у којој изврсна дела из старине не заузимају прво место. У осталом они не одричу корист осталим наукама, али они не крију ни то како презиру сваку ону наставу која само корист пред очима има. Они се у осталом нешто држе старих метода из разлога врло ваљаних као што смо их мало пре развили, па нису вољни да жртвују ни стихотворство које облагорађава укус и подстиче моћ уобразиљу, а ни бесеђење на латинском језику, без којег се, по њиховом схватању, не уме ни мислити добро ни писати ваљано (на француском језику). Овим конзервативцима латинског и грчког језика имали бисмо да одговоримо, да они треба да отпочну прави бој, ако мисле да спасу класичке језике на које толико полагају; класичка зграда у опасности је да се сурва: ако се не одлучимо да је обновимо, она ће се срушити. — С друге стране, треба да присталице литерарне наставе попусте и учине угледна места наукама у програму средње-школске наставе. Не може се сад свет враћати на неке старе законе (још од 1802-г.) где је стојало: „У лицејима (гимназијама) учиће се поглавито латински језик и математичке науке“. Треба учинити места и историји и земљопису и физикалним или природним наукама, и страним језицима, па и самој анатомији и физиологији. Наш се век тако осмелио па држи да није довољно знати само Виргилија и Хорација и умети добро или ружно издељати неколико стихова латинских, већ да је нужно да младићи кад изиђу из школе знају, макар то било са свим онако елементарно, главне односе и главне радње човечијега тела, да познавају велика царства природна и да нису баш са свим неупућени у наукама од којих произлазе сви данашњи велики проналасци, који су, нема сумње, тако исто дивни и на сваки начин кориснији друштву по не знам која узор - дела књижевничка из старине. Питање је још само у томе, да ли ће се по новим методама добити времена, и да ли оне дају без ве-

лике опасности по класичке језике доста места у програму научној настави: а то је баш оно на шта удара трећа врста противника овог предлога.

Уз ово су мњење велики ауторитети и оно прима и — шта више — препоручује нове методе. Али присталице тога мњења не чине то за то што они боље прихватају науку, већ за то, што хоће да осигурају још веће преимућство језицима и старинама класичким. Цељ је једна и иста, само се у средствима разликују; и једни и други, ма којим путем пошли, ради су да стигну у Рим и Атину. Пред просветним саветом француским највише је бранио Бреал ову последњу систему; за немачке методе вели, да су изврсне и претпоставља их методама које се до сад практиковаху у француским лицејима; али Бреалу, који је филолог тако одличан, као последња реч о вишем образовању остаје вавек учење грчког и латинског језика и класичких дела која су нам сачувана на та два језика; једва једнице пристаје да се жртвује оно што се већ мора и наукама у наставном плану гимназијском. Бреал, као што располаже као професор космополитичким искуством, и као што иначе као надзорник и испитач има и другог искуства, знаде као практичан човек врло добро да се у школи научити све не може. Десет година учења за грчки и латински језик, то је много у очима теоретичара, али практичару то је мало. По новим методама језици ће се од сад у Француској боље учити, то стоји; али неће се брже учити. А да је доиста тако, доказује и то, што у гимназијама немачким, где се ове методе практикују, стари језици односе више од половину часова по разредима, а по плану француског министра не даје им се више од четвртине тога времена. Бреал није такав човек да не увиђа све већу и већу важност које заузимају данас науке у друштвеним потребама и како им је јавно мњење све наклоњеније. И тако он предлаже да се за научно образовање, где ће се науке од користи највише готовати, подигну особите неке школе. Што се тиче опште организације средње-школске наставе и што се тиче метода, он је одсудно на страни Немаца; и тако он хоће да се у Француској, као и у Немачкој, заведу две врсте школа: *гимназије*, где

WWW.UNIL
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ће се готово само класичка настава неговати, и *реалке*, где ће се учити пре свега практична знања, науке и живи језици, а узгред и нешто мало латински.

Таква је, у крупним потезима, ова врло доследна система, која је толико огледана у толиких народа у Јевропи; превиђати њену важност и њене резултате с гледишта више литерарне научености, било би управо смешно и детињски.

У осталом, овде би се могло приметити доста, а по најпре ово: У самој Немачкој има повише врло стручних и позваних људи који ударају на те две врсте научних завода и њихове су критике тако силне да ће лако доћи до тога да то све падне. Стара привилегија, по којој су само гимназије спремале младиће за универзитет, ишчежава поступно све више, а реалке задобијају сваким даном све више земљишта и најпосле ће морати победити. Овај данашњи положај изазивље једнако чаркање међу наставницима у њиховим извештајима, а у штудијама је опасна забуна настала. Искуством је доказано да ово двојство у средње-школској настави иде више на то да разруши хармонију међу штудијама но да у наставу унесе разностручност и разноликост. После, ове две врсте школа ништа друго не чине но само се такмичу. Овом деобом на две врсте школа одводе се и младићи на различне каријере у које улазе пре него што и сами знају на који позив треба да се одлуче, те с тога и једни и други временом се почну тужити и жалити, како су се преварили у избору; на тај начин губи се и многа свага која би била од користи земљи и општој просвети. Најпосле, да споменемо овде још и то, како је у Децембру прошле године у Аустрији био општи скуп инжењера, на коме се велика већина изјаснила, да се у Аустрији заведу неке средње школе, неке посреднице између гимназија и реалака, којима би наставни план био јако налик на наставни план који је усвојен за француске средње школе (колеже).

Нама се чини, вели Драјфус - Бризак, да је питање рђаво постављено. Брел као да хоће да се од лицеја начине припремне школе за потоње ученике универзитетске и друге велике школе др-

жавне. Али онда би требало завести много више школа за стручну наставу, требало би све француске колеже претворити у реалке и задржати само неколико виших средњих завода у Паризу и још неким великим варошима француским. Но како да се забрани приступ толикој гомили младића, који не би хтели да се уче на универзитету? У земљи равноправности, као што је Француска, није могуће никако то остварити. Штета јесте, али што не може бити, не може, и настава се у јавним школама мора кројити према средњој способности ученичкој и ту се морају да жртвују велики дарови и одличне способности.

Па онда, да ли је добро да се заводи такво васпитање које би одговарало класичким школама а било у супротности с реалним заводима?

Истина је, да има умова скромнијих а и амбициознијих, да има младића идеалнијих а и таквих који више гледе на оно од чега ће имати користи; истина је и то, да у друштву треба да има разних сталежа и људи од сваке руке занимања, и истина је и то, да није добро све мозгове стрпати у један ђуп.

Разумети се може и то, да у једних ваља више развијати занатске склоности, а у других јаче подстицати више умне способности; да овима ваља давати више литерарну и теоретичнију наставу, а онима више оно што је практично и из области природних и математичних наука, како би се образовали људи од индустрије и заната и људи од науке и државници. Али је ли то тако преко потребно, да се ти потоњи државници и ти потоњи научњаци уче да мисле и да пишу само на грчком и латинском језику, а да су назадији и од последњег занатлије у најобичнијим знањима? Па онда, треба ли да трговци, индустријалци, архитекте итд. не знају баш ништа од вишег књижевног образовања, и није ли боље да се васпитавају сви заједно и да им се, угледајући се на природу, развијају и чула и памћење и моћ уобразиља и моћ размишљавања и укус њихов; јер оно што оскудева данашњем образовању школском не произлази само отуда што је рђава настава у вишим разредима средњих школа, него још више отуда што се не учи доста у нижим, основним и средњим (граматичким) разредима гимназијским.

У потврду овога што се овде наводи противу претераности класичке наставе и што многим изгледа као нека опасна новина, могли би се навести многи уважени и велики ауторитети. Још у прошлом веку тражио је д' Аланбер, да се у гимназијама укину писмени радови на латинском језику и да на њихово место дођу састави на матерњем језику. Исто тако признати филолог, Август Волф, још 1811. год. јасно се и чисто изјаснио противу учења грчког језика у гимназијама. Он вели: „Од учења грчког језика треба ослободити све оне у којих се не може да развије нарочити укус за класичке језике; учење грчког језика треба да се дозвољава као нека награда само најмарљивијим ученицима, а да се не тражи као обавезан предмет од свију из реда“. Август Волф још вели, да је он некада друкчије о овоме мислио, али стекавши жалосног искуства у том погледу, морао је да разруши све своје илузије!

Је ли смео Жил-Фери 1880. г. да уводи као реформу оно што је Август Волф осудио још 1811. године?

Из свега овог не треба изводити као да је писац ових врста присталица неке апсолутне једнакости (униформности) у настави; на против ваља желети и настојавати, да држава, у споразуму с општинама, подиже нарочите стручне школе

у свима трговачким и индустријским средиштима, на искуство неће дати дуго на се чекати да покаже, у којој мери ти нови заводи одговарају друштвеним потребама и породичким жељама. По нашем схватању, вели Бризак, ове реалне гимназије (лицеји) не треба да буду ништа друго до више основне школе првога реда.

6.

Што Драјџус - Бризак даље разлаже, то ћемо са свим површно само напоменути. Тако наводи, да је просветни савет изјавио жељу да се настава из историје и из природних и математичких наука, која отпочиње од трећег разреда, предаје од стране стручних професора; да ђаци имају што више учешћа у настави а наставници да воде већу бригу о ђачким вежбањима у школи; да мање од 20 а више од 30 ученика не буде под управом једног професора. Даље вели сам Бризак, да у једној великој гимназији не треба да има више од 600 ученика (као што је у Берлину); и да треба обратити већу пажњу на спрему професорску, онако од прилике као што је то у Немачкој уређено, јер није доста само прописати добре наставне програме и распореде наставног материјала, него ваља наћи наставнике који ће имати спреме и способности за наставнички рад и који ће умети радити по новим методама које су усвојене.

Најновија историја Срба од 1804—1868. год.

(Удешено за предавања у основној школи)

1. Узроци устанка

Године 1788. ратовала је Аустрија са Турском. У томе рату Срби су помагали Аустријанцима. Србе је тада предводио капетан Коча Петровић из села Шањевца округа јагодинског. Због тога наш народ зове тај рат „Кочина крајина“. Рат је трајао три године дана, па су се Немци помирили са Турцима и наш је народ остао под Турцима. Турци су ухватили Кочу Петровића и набили га на колац, а и многе његове другове понабијали су на коље

Кад су Немци направили мир са Турцима уговорили су и то, да се Јаничари* не смеју на-

* Ко су Јаничари, треба деца да знаду из ранијих лекција.

сељавати и живети у Србији, јер су се Јаничари били тако осилили, да нису никога слушали, нити су се кога бојали. Они су имали свога старешину, Дели-Ахмета. Нападали су и убијали свакога, ко им се противио, па и саме Турке. У Београду је био постављен за пашу Бећир-паша. Њему је цар дао ферман, а то је царско писмо, коме се сваки мора покоровати, у коме је било наређено, да Јаничари не могу живети у Србији. Бећир-паша дошао је до Ниша. К њему се дошле многе спахије** и други Турци, а дошао је и Дели-Ахмет са Јаничарима. Бећир-паша најпре увреба Дели-Ахмета и уби га, па онда прочита царев ферман. За тим Бећир-

** Деца већ знаду, ко су спахије из лекција Земљописа.

паша оде у Београд, а Јаничари, по што су остали без старешине, морали су изаћи из београдског пашалука. Народ се умирио и почео радити земљу и трговати. Спахије су се повратиле на своја добра и почеле из нова купити десетак. Народ је живео мирно и без насиља.

После кратког времена Бећир-паша буде постављен у Босну, а на његово место дође Хаџи-Мустафа паша. Он је Србима био још бољи него и Бећир-паша. Србе је пазио тако, да су га они прозвали „српска мајка“. Баш у ово време био се одметнуо од цара Пазван-Оглу, или Пазванџија, у Видину. Он је око себе прикупио до 10.000 крџалија. (Крџалије су војници, које су Турци у време рата узимали за новац у војску, а кад рат престане, пуштали су их да иду куд знаду. Они су ишли у војску код онога, ко им плати; за то су дошли и код Пазванџије кад им је он платио). Са тим крџалијама он је нападао на села, вароши и градове око Видина, и свакад им је говорио: „Ваша добит, — моја слава“. И одиста Пазван-Оглу је побеђивао царску војску и отимао градове. Кад из београдског пашалука буду прогнати Јаничари, они се стану скупљати око царевог одметника Пазван-Огла, те он постане још силнији и страшнији. Може бити по наговору Јаничара Пазванџија почне нападати и на Србију, отме Кладово, и упути се даље у Србију. Хаџи-Мустафа београдски паша скупи војску, а позове и Србе против Пазван-Огла, и они то једва дочекају. Њих је предводио Станко Арамбашећ из села Колара округа смедеревског. Станко је био вешт у ратовању. Срби и Турци заједно победе Пазванџију и он се морао вратити натраг Видину.

Али Пазван-Оглу био је још врло силан, и око њега се скупљало све више и више Јаничара. То је наморало цара, да се помири са Пазванџијом, а да би још од њега одвојио Јаничаре, он изда ферман, да се Јаничари могу повратити у Србију. У ферману је стајало: „Муџтија је нашао да је по корану право, и султан је пристао, да се Јаничари могу вратити у Србију“. Јаничари се повратили у Србију али су у почетку живели мирно и нису тражили, да им се поврате имања. Није дуго потрајало, а Јаничари отпочну стари занат, да

отимају и убијају. У Шапцу се био осилио Јаничар Бего-Новљанин. Он заиска од Ранка Лазаревића, који је био из села Свилеуве, и који је био главни кнез у своме крају, да му да уз порез 200 гроша више, него што је требало, али му он не даде. Бего уграби згодну прилику кад је Ранко дошао у Шабац и убије га. Хаџи Мустафа пошаље људе, да ухвате Бегу, али он побеже у Босну. Сви се Јаничари ражљуте, што паша брани хришћане, и не да им да чине насиља, па су само чekali прилику да се освете паши.

У то време Пазван-Оглу опет поче нападати на београдски пашалук. Кажу, да су га на то наговорили Јаничари, да би се осветили Мустафи паши. Мустафа паша скупи опет војску од Срба и Турака и преда је своме сину Дервиш бегу, да иде на Пазван-Огла. Јаничари су то и чекали. Они се скупе у гомилу и опколе пашу у граду. Паша јави сину, да похита с војском и да га избави, али Јаничари продру у град, ухвате пашу и наморају га да напише сину писмо да Србе распусти, а с Турцима да иде Нишу, ако жели, да му отац остане жив. Дервиш-бег учини како му је отац писао, али силни Јаничари удаве Хаџи-Мустафу, а у Цариград јаве, да су га убили за то, што је волео више Ђауре него Турке, и замоле да им пошаљу новог пашу. Пошљу им Асангу, али га они нису више слушали.

Четири јаничара: Аганлија, Кучук-Алија, Мула Јусуф и Фочић-Мехмед-Ага, који су били најсилнији прогласе се за старешине и назову се дахије. Они поделе власт и стану сами управљати пашалуком, како су они хтели. По варошима поставе старешине и назову их кабадахије, а по селима субаше. Прикупе око себе за новце нову војску, и почну правити разна насиља. Отимали су, грабили, убијали и радили што им је год воља. Никога нису штедели, само да дограбе што више новаца и имања, па ни саме Турке. Спахијама су отимали имања и ко им се год противио или су га убијали или прогонили. Спахије се, са још неким Турцима побуне против насилника, али их дахије победе те многи изгину а многи побегну. Спахије се потуже у Цариград против зулума, а наговоре, и Србе да се жале цару. Срби се скупе у један

манастир и нанишу тужбу у којој су казали како им дахије отеше све, како им срамоте цркве, попове, жене и све што им је свето и драго. На послетку казали су и ово: „ако си ти још наш цар, то дођи и избави нас од глобација, а ако не ћеш онда нам кажи, па да бежимо у гору или да скачемо у воду“. На ову жалбу цар је јавио дахијама, да не чине више зло, јер ће он послати на њих војску, али не од Турака већ од другог народа, који их неће жалити. Дахије стану премислјати, каква ће то бити војска, коју цар мисли на њих послати, и рекну, да то неће бити нико други већ раја, која је ратовала на Пазван-Огла. Да би се осигурали од раје, они се договоре да ибеку све најглавније људе у народу. У песми се то пева овако:

- »Кад се шћаше по земљи Србији,
- »По Србији земљи да преврне
- »И да друга настане судија,
- »Ту кнезови нису ради кавзи
- »Нит су ради изелице Турци« и т. д.

(песму ваља испричати све донде, докле дахије не почну остваривати свој план).

И одиста у месецу Фебруару год. 1804, отпочну дахије да секу главне људе по народу. Одмах у почетку тог несрећног посла виделе су дахије, да се испунило оно, што им је казао стари Фоча, да ће једног кнеза погубити а два ће утећи. Они су убили Алексу Ненадовића, Бирчанина Илију Хаџи Ђера и Хаџи Руфима и још неколико кнезова, али су остали кнезови утекли у гору, да замене свој живот. Уз њих је пристао и народ, и тако се отпочело ратовање против силеџија дахија.

2. Ратовање против дахија

Кад су дахије почеле да секу кнезове и друге главније људе, одмах су почели бегати у гору сви, којима живот није био сигуран. Сваки је побегао у планину, само да замени свој живот, да не гине забадава, већ да се освети Турцима зумљарима.

Срби су устали на дахије на три краја. У Шумадији* састало се доста људи у Орашачкој планини, да изаберу старешину, који ће их предводити у рату. Неки су хтели хајдука Станоја

* Из Земљописа треба деца да знаду које је Шумадија.

Главаша, али он се није хтео примчти. Они изаберу за старешину Ђорђа Петровића Црног или Кара-Ђорђа* из села Тополе. Уз њега пристане војвода Јанко Катић из села Рогаче и Васо Чаранић из Белог Потока испод Авале. Преко Колубаре предводио је народ брат Алексе Ненадовића Јаков Ненадовић, а одмах је с њим пристао Лука Лазаревић из села Свилеуве окр. шабачког. Преко Мораве подигао је народ Миленко Стојковић из села Кличевца и Петар Тодоровић Добрњац из села Добрње. Одмах су почели из села и вароши прогонити Турке. Палили су им куће које су субаше по селима биле направиле и које су се звале ханови. К њима се придруже хајдучи, којих је било доста по планинама, а најзнатнији су били Станоје Главаш и Хајдук Вељко. Одмах су прикупљали све више и више војске и протерали су Турке не само из села него и из варошица.

Дахије су виделе да су погрешиле и да ће их скупо стати крв оних Срба, што су их погубили и да није лако кад устане „кука и мотика“. Они понуде Србе да се помире, али Срби не хтеше на то пристати; већ почеше све више скупљати војске, а помагали су им и Турци који су мрзели дахије. У том се јави Гушанац Алија са 1000 крцалија и понуди се да служи за паре или код Срба или код Турака. Срби га не хтеше примити, већ га узеше дахије и пустише га те се настани на Врачару пред Београдом. Дахије још једном понуде Србе да се помире. Срби су тражили: да дахије иду из Србије; да у Београду буде паша и да дође царска војска; да цар да ферман, да Србима прашта устанак; да се установе добри судови по нахијама; да Срби могу оправљати цркве и манастире и да им се Турци не мешају ни у што; и да Срби изберу једног главног кнеза, и у свакој нахији по једног кнеза, а да све ово што траже потврди цар.

Дахије нису могле пристати на оно, што Срби траже. Срби пошљу молбу у Цариград, а са дахијама наставе ратовање. Са једном војском из Шумадије Кара-Ђорђе, са Катићем и Чаранићем пође на Београд, Миленко Стојковић опседе с војском Пожаревац, а Јаков Ненадовић освоји Ваљево

* Деци треба да је позната кратка биографија Кара-Ђорђа.

и оде на Шабац. Некакав кабадахија Ножина био је отишао у Босну, па кад је чуо, да су Срби устали на оружје, он скупи по Босни војске и пође Шапцу. Али му је ваљало пре тога отети манастир Чокешину, где је био хајдук Ђурчија са 200 другова. Јаков остави војску код Шапца, а узе нешто мало људи, да помотне Ђурчији. Ту се њих два сваде, што Ђурчија није хтео да брани манастир већ је хтео да иде у шуму, па да се бије Јаков остане код манастира и бој се отпоче. Тукли су се од јутра до мрака, нико није одступао. Србима нестане барута, а Турци навале. Срба изгине много, али је и Турака тако много пало, да Ножина није смео ни маћи напред. Ево како се у песми пева бој на Чокешини: (Ваља показати или целу песму или поједине одељке, којима је опеван сам бој).

Баш тада Јаков је купио један топ у Аустрији, и још он није био ни дошао Шапцу, а Турци понуде сину Алексе Ненадовића проти Матији, да их Срби не нападају, а они се обећају да неће излазити никуд из града и вароши, и Јаков пристане на то. За тим Јаков и Кара-Ђорђе оставе под Београдом Катића и друге војводе, а они са нешто војске отиду на Пожаревац у помоћ Миленку. Турци се одмах предаду, и Кара-Ђорђе добије ту кова и оружје. Одатле се крену Смедереву, али се Турци и тамо предаду и обећају се, да неће никуд излазити из града. За тим се све војводе искупе испод Београда и ту се утврде. У то време заповеђено је Бећир-паши да дође у помоћ Србима, и он дође са 3000 војника и утабори се покрај Срба на Врачару. То јако препадне дахије. Осем тога Гушанац-Алија почне уговарати да пређе на страну Бећир-паше. Дахије се још већма препадну. Једне ноћи седну у чамац и низ Дунав побегну у Адакала. Паша заповеди старешини Адакала да изда дахије и он пусти Миленка Стојковића са момцима те их похвата, осече им главе и пошље у Београд.

Срби су још раније били послали Петра Чардаклију, проту Матију Ненадовића и Јована Протића руском цару, да га моле за помоћ. Руси су одговорили, да Срби траже оно што желе у Цариграду, а они ће тамо помоћи да то добију.

Сад Срби уговоре са Бећир-пашом овако: да Кара-Ђорђе буде главни старешина; да у нахијама буду кнезови и ови да купе данак; да Турци не могу живети по селима и да Срби плаћају пола милијуна гроша данка. Ово се пошље у Цариград. да цар одобри. Бећир објави, да је сад све свршено и да Срби могу ићи кућама. Срби се не хтеше разићи, док не дође одговор из Цариграда. Бећир се посвађа са крцалијама, па оде у Босну, а Срби остану под Београдом.

У пролеће године 1805. Срби на ново напишу молбу, у којој су тражили оно што желе, а да би им се молба што пре испунила похитају, да отерају Турке из Карановца и Ужица. У Карановцу се Турци предадоше, и одоше у Нови Пазар. Ужице освоји Јаков Ненадовић и задоби 80 коња и 50 000 гроша, а Турци обећа не, да неће излазити никуд из града и вароши и тако је готово Србија била чиста од Турака. Међу тим у Цариграду нису уважили српске молбе, него су још уапсили српске посланике, а заповедили Апис наши из Ниша да разоружа рају. Стеван Живковић извара Турке, те га пусте и он јави војводама, да ће Апис паша ударити. Срби се спреме за одбрану. Причају, да је Апис паша био спремио мале бритвице, да разда раји место оружја, али га је то скупо стало. Срби га дочекају између Ђуприје и Параћина код села Иванковца. Прво је се потукао са Миленком и Добрњцем и узео им један шанац, али је изгубио много војника. Други шанац нападао је више пута али узалуд, а војске је бивало све мање. Неко му јави да на њега иде Кара-Ђорђе са великом војском, а он побегне у Параћин. И доиста ту стигне Кара-Ђорђе с војском и поручи Апису, да изађе у поле, да поделе мегдан, а да не пале куће сиротињске али он побегне у Ниш и ту од стида, што га је победила раја, коју је пошао да разоружа, на скоро умре.

Од сад престаје рат Срба са царским одметницима и српским зулумбарима, а настаје рат са царем и његовом војском.

Ратовање 1806. и 1807. године

Још при крају године 1805. Срби су покварили пријатељство са Турцима, који су остали да

живе по градовима. У Смедереву најпре је отпочета борба. Ђуша Вулићевић кнез смедеревски почео је по мало задиркивати Турке. Један пут приђе ближе граду, куд Срби нису смели прилазити. Стражар турски повиче: „натраг“, а кад Ђуша не хте, он онали из пушке и убије га. Турци излете из града, опљачкају варош, а многе Србе побију. На глас о томе похита Кара-Ђорђе у Смедерево и отме га од Турака. У Ужицу, Шапцу и Београду почну Турци такође нападати на Србе. У то већ у пролеће год. 1806. цар заповеди, да из Босне удари с великом војском Бећир паша, а од Ниша Ибрахим паша, и да разоружају и умире рају. Срби сазову у Смедереву скушштину и реше: да због рата не плаћају Турцима данак; да и Срби и Турци плаћају данак Србима; да скупе 40 000 војника и да над том војском заповеда Кара-Ђорђе по својој вољи; да се бегаше од војске казни смрћу и да се војсци даје хране.

После овога српска се војска распореди, да се брани од Турака. Миленко је бранио предес поред Дунава. Добрњац је отишао пред Ибрахим пашу и ушанчио се у Делиграду. Кара-Ђорђе, Катић и Чарапић опсели су Београд. Јаков, Лука, и друге мање војводе бранили су се од Турака, који су долазили из Босне. Прво су почели нападати Бошњаци и то најпре у четима. Али су Срби побивали те чете. Тако на прилику Стојан Чупић „змиј од Ноћаја“, потукао је на салашком пољу Мехмед капетана, који је био поробио и опљачкао много села. У песми се пева овако:

»Није змија гују преварила,
»Као Чупић Мехмед капетана,
»На широком пољу салашкоме,
»Знати ће се турска костурница
Докле траје сунца и месеца«.

Сад је тек настала права мука. У лето пређе Хаци-бег код Сребрнице с јаком војском. Главна сила од 30 000 људи, коју је предводио Кулин капетан и Мехмед капетан уђе у Мачву и поче палити и пљачкати села, убијати људе, робити жене и децу, збацивати кнезове и кметове и постављати нове. Народ се поплаши и поче бежати нешто у шуме, а нешто преко Саве. У то време поче и од Ниша ударати Ибрахим паша, те настаде још већи страх.

Сад се видело шта вреди главни старешина Кара-Ђорђе. Он са нешто мало војске посла хрброга Јанка Катића пред главну војску турску, те је он у једном боју заустави да не иде даље, али и он погибе у том боју. Сам Кара-Ђорђе узео мало војске и похита пред Хаци бегу, и срете га код Пецке па му сву војску растера. Он је јурио, колико је год могао брже. Свуд је скупио нове војнике, кажњавао оне људе, који су наговарали народ да се преда Турцима. Кад је дошао у Поцерину постави за војводу Милоша Стојићевића, Поцерца, назове га посинком и опомене га на јунаштво Милоша Обилића, за кога кажу, да је био из Поцерине. Кара-Ђорђе је наморавао свакога, да иде у војску и тако је узгред покупио до 7000 пешака и 2000 коњаника и похитао пред Турке. Кад су Турци чули да иде Кара-Ђорђе с војском, они похитају у Шабац и сретну се с њиме на пољу Мишару један сахат далеко од Шапца. Кара-Ђорђе ту одмах ископа шанчеве. Турци су два дана нападали на српску војску, али се Срби ни стопу не макосе натраг. У очи трећег дана Кара-Ђорђе посла коњанике у оближњу шуму, а пешацима заповеди да не смеду пуцати док се Турци не приближе тако, да сваки гађа у месо. Трећи дан рано турска се војска покрену на Србе у гомилама, а Срби су ћутали. Кад се Турци приближише скоро до шанчева Кара-Ђорђе даде знак да се пуца и Срби опалише. Турака погибе много, а међу њима и неколико барјактара, и они се збунеше и препадосе. Коњаници навалише из шуме, а пешаци из шанчева и учинеше јуриш. Турака изгибе врло много, а и што је остало сретали су их Срби овде онде и убијали, тако да их је мало побегло у шабачки град. Оба капетана, Кулин и Мехмед погинули су. Срби добише доста оружја, одећа и хране. Слушајте како се у песми пева о боју на Мишару:

»Полетела два врана гаврана,
»Са Мишара поља широкога,
»А од Шапца града бијелога,
»Крзавијех кљуна до очију,
»А крзавих ногу до кољена« Итд. итд.

Чим је Кара-Ђорђе одржао овако славан мегдан на Мишару, он похита на Мораву пред Ибрахим пашу, од кога су се јуначки бранили Петар

Добрњац, Станоје Главаш и Младен Миловановић, и нису му дали ни стопу маћи напред. Кад Кара-Ђорђе стиге тамо, Ибрахим паша понуди га, да направе примирје. (Примирје је мир за месец, два три дана и т. д.). Кара-Ђорђе пристане на то. У Смедереву се договоре за мир и Срби изаберу два кнеза и једног Вугарина Петра Ичка, да иду у Цариград. Петар је био вешт човек, а Турци су се опет бојали од Руса, и обећају оно, што је Ичко тражио. Ичко се врати у Смедерево и каже: како Турци пристају да Срби управљају сами својом земљом, само да у Београду живи један турски чиновник са 150 Турака и да Срби плаћају 900 000 гроша данка. Срби више ништа нису ни тражили. Ичко се врати у Цариград да цар потврди тај уговор, али Турци су се покајали, што су обећали и цар није хтео потписати уговор.

После примирја год. 1806.

Кад Турци не хтеше пристати на мир, Срби се пожуре, да што пре отму Београд и Шабац. Кара-Ђорђе је са Главашем и Чарапићем опсађивао Београд. Један Арнаућин Конда пређе код Срба и понуди се да им помогне при освајању Београда. Он узме Србина Узун-Мирка и још четворицу и прође у варош у вече 30. Новембра и дође до турске страже. Како је знао да говори добро турски, он се поче са стражарима разговарати па на један пут јурише на стражаре и потуку их. Чим стане пуцањ пушака, одмах Срби појуре и почну палити куће. Турци стану бегати а Срби су их секли и убијали. До 10 сахата у вече Срби отму целу варош, а Турци побегну у град. Одмах у првом јуришу погинуо је јунак Васа Чарапић. Кад га је ударило таче само је викнуо: „изеде ме пас, небојте се“ — и умр'о. Срби га изнесу и после сахране. Тако је нестало оба јунака Катиха и Чарапића. — Срби после опседну град, и нису дали да се доноси Турцима храна, и они замоле Србе да их пусте. Срби пусте Гушанца да са крцалијама иде у Видин, али га на Дунаву сретне Миленко Стојковић и са обале из топова потуче му много људи. Паша који је такође остао у граду замоли те и њега пусте, а Срби заузму град и готово све што нађу опљачкају, а заостале Турке

исеку. Сам паша није прошао на миру, већ га Срби пресретну и потуку много Турака.

У Фебруару год. 1807. Срби отму и Шабац, па и њега опљачкају. Још им је од градова било заостало само Ужице. Кара-Ђорђе се крене на Ужице и у Јуну месецу после борбе отме га. Ту се славно борио војвода Милош Обреновић, и био је рањен с леве стране у прси. Док су они освојили Ужице, Јаков Ненадовић очистио је све до Дрине, па је прелазео и на ону страну Дрине. У Крајини је напредовао Миленко, јер су већ Руси ратовали са Турцима и једна чета помагала је Миленку.

У црноречком округу ратовао је Хајдук Вељко.* Са мало својих момака он се усудио да нападне бега у селу Подгорцу, који се био утврдио, и победи га. За тим Вељко покупи још момака и уреди своју чету. Турци навале на њега са већом силом, али он се не препадне. Ноћу уђе кријући међу Турке и повиче: „Бежите Турци, потуче нас Вељко.“ Турци почну бегати, а момци Вељкови јурну и са свим победе Турке. Тако Срби очисте скоро сву земљу од Турака.

Пошто су Срби очистили готово сву Србију од Турака, престао је рат за читаву годину и по. Рат је престао због тога, што су Турци радили да се помире са Русима и што су Јаничари правили неред у Турској. Кара-Ђорђе сазове скупштину у Београд и настане да се уреди земља. Срби су, још кад су устали на Турке, установили „правитељствујушчи совет“, (совет који управља земљом). Из сваке нахије изабрао је народ по једног човека. Трких 12 људи звали су се „советници“, а сви заједно звали су се „совет“. Совет је био највећа власт у земљи. Сад скупштина нареди, да се „совет“ зове „сенат“ и да седи у Београду. Целу Србију скупштина подели на 12 округа. По окружним варошима био је свуд по један старешина над војском, а по селима кнезови. Окрузи су подељени на срезове. Сваки пунољетан Србин морао је бити војник. За тим доцније мало, сенат подиже у Београду велику школу, а по другим неким варошима заведе мање школе. Трговина је јако напредовала и народ је живео мирно и радио земљу.

* Вељкову биографију ваља деца да знаду.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кад Турци никако не могоше направити мир ни са Русима ни са Србима, онда се отпоче на ново ратовање. Турци су нудили Србе да се мире, и Срби су пристајали, али да Руси јамче, да Турци неће покварити мир, а на то Турци нису пристали.

Ратовање године 1809. и 1810.

Кад се наставило ратовање у пролеће год. 1809, Кара-Ђорђе подели војску на троје. На Дрину је послао кнеза Симу Марковића на место Јакова Ненадовића, који је био болестан. Нишу је отишао Милоје Петровић са Добрицем и другим мањим војводама. Сам Кара-Ђорђе узео је један део војске и преко округа ужичког упутио се у Стару Србију. Редом ћемо да видимо шта је која војска радила.

Кнез Сима прешао је Дрину и опсео је Јању, Белину, Сребрницу и Вишеград, а са осталом војском упутио се даље у Босну. Кара-Ђорђе је напредовао још боље. Он се упути Сеници и на Суводолу близу Сенице сретне се с Турцима. Турака је било много. Кара-Ђорђу помогне вештина војводе Вула Илића из Колара смедеревског округа, те победи Турке. Он је знао добро турски, па се у вече обуче у турско одело и са неколико момака јурне на коњима у турски логор вичући турски: „бежите Турци, изгибосмо.“ Турци се забуне и почну бегати, а Срби јурну на њих, растерају их и многе потуку. Кара-Ђорђе се упути даље и дође до Сенице. Ту се одмах утврди, ископа шанчеве, и поче нападати на Сеницу, па и њу оте, а Турци побегоше у Нови Пазар. Дошавши до Новог Пазара Кара-Ђорђе оте варош и натера Турке те се затворише у град. У том му стигоше црни гласови од војске са Мораве, где је био главни старешина Милоје Петровић. Турци су били тамо навалили са великом војском. У шанцу на Каменици близу Ниша заповедао Стеван Синђелић, који је био родом из округа Ђупријског из села Грабовца и био је пријатељ Петру Добрицу. Милоје је опет мрзео на Петра. Кад Турци навале на Стевана у шанцу на Каменици, он заиште помоћи од Милоја. Милоје му заинат не хте послати помоћ. Једног дана навале Турци на шанца. Стеван се јуначки бранио, али

се не хте помаћи из шанца. Кад Турци навалише, Стеван их пусти, те поскакаше у шанца и на грнуше око шанца. У том тренутку Синђелић припали пиштољем барут у шанцу. Барут пукне као гром и растури ону земљу од шанца и потуче Србе и многе Турке, и тако Синђелић јуначки погибе. Турци исекоше главе изгнулим Србима и на друму направеше кулу, која се зове „Белекула.“ За тим Турци пођоше даље. Петар Добрицац не хте се тући за Милоја, већ распусти људе и оде. Милоје, који се хвалио, да ће отети Ниш, не смеде се ни тући него побеже у Делиград у шанчеве. Кад Турци и тамо стигоше он остави и Делиград.

Кад је све ове жалосне случајеве дочуо Кара-Ђорђе, он остави Нови Пазар и похита с војском Делиграду. Кнезу Сими заповеди да се и он врати натраг. Кад Кара-Ђорђе стиге на Мораву, где стиге и Миленко, све је било узалуд. Турци увек побеђиваху и освојише Ђуприју и све до Мораве. Опљачкаше и поробеше многа места. Народ се предаде и побеже у планине и гудуре, а многи почеше бегати из Србије. Срби се спремаху да не даду Турцима даље. Срећа им је помогла. У Августу месецу Руси пређоше Дунав и освајаху је дан по један град, и Турци су морали ићи да се бране од Руса. Тако Срби се мало ослободе. Целу зиму спремали су се за ратовање. У пролеће године 1810. настави се ратовање. Руси са нешто војске пређоше Србима у помоћ и освојише Неготин, Брзу Паланку и опседоше Кладово.

Турци навалише од Ниша и Дрине са великом војском. Куршид паша, који је ударио од Ниша, одреди нешто војске да опседне Делиград, а са осталом војском упути се на Крушевац и освоји га, пређе Мораву код Јасике и упути се даље. Кара-Ђорђе поручи Добрицу, да пошаље помоћ што брже може и 3000 Руса, које је проводио Вељко похиташе у помоћ. Срби се охрабрише и из планине сиђоше у Варваринско Поље. Кад су Срби сишли у поље, Куршид паша казао је својим војницима овако: „Ви се тужите, да Срби неће навад да се туку с вама у равници. Ево вам сад равнице, а ево Срба! Видећу, да ли заслужујете, да једете царски хлебац.“ За тим нападне на Русе и Србе. Они су се

јуначки бранили и ни с места се не помакоше. Шта више Срби најпосле јурише на Турке и отеше 7 барјака. Куршид је изгубио много војске, и због тога, што су Руси побеђивали у Бугарској, Куршид је морао бегати натраг, са оно војске, што му је остало. Овде на Варваринском Пољу, поделио је мегдан са једним Турчином српски јунак Јован Курсула¹ из села Цветака, округа рудничког. Из ове песме најлепше се види, како је овај мегдан подељен:

»Варваринско поље притисла је војска

»И српска и турска да с' крвнички коље,

»А на пољу злокобиву очајну мегдану

»Стоји јунак црни делија на коњицу врану«

и т. д. (ваља целу песму казати и упутити децу да је науче).

Док су се Срби овако борили на Морави, босански паша прешао је Дрину, погорео неколико

¹ Кратку биографију Курсулину ваља деца већ да знаду.

села и опсео Лозницу, коју је бранио Анта Богићевић. Турска сила имала је 40 000 људи и Анта се није могао бранити од толике силе, већ је тражио помоћ од Кара-Ђорђа. Кара-Ђорђе, после победе над Куршидом, похита у помоћ Лозници, поручи Јакову и Луки, те они пођу и петог Октобра стигну тамо и утврде се на по сахата далеко од Турака. Сутра дан Турци нападну, али их Срби одбију и отму неке шанчеве. Други дан на ново се потуку, и после кратког боја, Срби јурну на Турке, па су се клали и хрвали, док Турци не почну бегати, и Срби их претерају преко Дрине и са пашом уговоре, да Турци не прелазе овамо, а Срби онамо.

До краја године 1810. цела Србија била је очишћена од Турака.

(Наставиће се).

ШКОЛА И УЧИТЕЉИ У ФРАНЦУСКОЈ

У недељу 6. (18.) Септембра ове године искупили су се учитељи и учитељице из целе Француске у Краљевској Палати у Паризу и приредили у вече једно весеље у част инспектора француских школа Paul-a Bert-a, и на томе весељу држао је он подужи говор из кога се врло лепо може видети шта се сада у овој слободној и напредној земљи ради око школе, наставе и учитељског положаја, и какве *мисли* и *правац* воде ову бригу око народнога образовања. Држећи да ће и српске раднике у српској школи и на српској народној просвети, од којих може бити већина врло мало познаје ову срећну земљу, интересовати оно што се сад у њој ради на народној просвети, ја ћу да саопштим српском васпитачком свету преко „Просветног Гласника“ нека најважнија места из овога говора поштованог надзорника париских школа.

Пошто се заблагодарио приређивачком одбору и вредном председнику његовом, свима који су дошли из свих и најудаљенијих крајева Француске, и овима који су их послали, комисији једној што је радила на преуређењу основне наставе и положаја њених наставника, скупштини што је изабрала ову комисију и показала највише готовости и у вољи и у жртвама око поправке народне наставе и свега у њој, влади целој а нарочито уваженом министру просвете и пред-

седнику министарства Жил Фери-у, првом борцу за народну школу, и најпосле републици, која чинећи свако своје чељаде грађанином управљачем узима прву бригу око развића интелектуалних и моралних моћи целокупнога народа, он наставља овако:

....„Господо моја и госпође, пријатељи моји! Ви ме и сувише обасипате благодарношћу. Ви сте се искупили из целе Француске да кажете: хвала. А зашто? Шта је учињено за вас? Је л' се поправило стање ваше? Је л' се повећала награда ваша? Јесте ли законом осигурани од самовоље, и извучени испод тугорисања свештеничког? (Пљескање рукама).

Не! Све то није учињено; и ви сада оћете само да признате наше намере и добру вољу за све то.

Без сумње ми смо учинили нешто; али шта сте ви тиме добили? Без сумње ми смо предложили, на пример, један закон о платама, који је бољи од старог. а опет није ни он савршен толико, колико би требало да је. Без сумње скупштина је и решила: да се ваше стање поправи; али то решење са страхом ступа на врата Сенатова. (Смеј). Без сумње буџет просветни повишен је знатно; али ви, лично ви, не добијате никакву повишицу. Ми смо укинули свештеницима право да издају дипломе својим млађима да отварају школе сами, али у исто време ми смо увећали потребу њину да затражују школе које ви имате у ру-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

кама: Ми смо поправили програм, али ми смо тиме увећали и тежину вашег рада. Ми смо уведи бесплатност наставе, али ми смо тиме пресушили и многе изворе прихода многих између вас, ако не сада, оно у будуће. Ми смо уведи обавезну наставу, али тиме смо вам створили и више посла... (Врло добро: ми га примамо!...) Ви сте и дан дањи по чл. 18 и 44. које ви боље познајете од мене подвргнути надзору свештеничком. (Јесте! јесте! — Браво! Пљескање). И дан дањи још ви сте мимо све друге раднике у државној заједници, материјал за збацање, без суда и са слушања, без апалате, остављени на милост и немилост једнога управитеља!

Е па, онда за што се радујете ви, ви који трпите још? И зашто благодарите ви, за које ништа није учињено? (Смеј и пљескање).

И заиста има једна ствар која се променила. То је атмосфера, и ништа више!... (Смеј) То је и ако закон остаје исти, то извршивање његово не остаје исто; и ако поп још може достављати своје белешке о вама, али ваше унапређење не зависи од тога, и ви се можете слободно смејати тој лудости! (смеј и одобравање) и ако ваше плате нису увећане, и ако ваше материјално стање није поправљено, ви осећате да је ваша морална улога у друштву порасла, и да се она све боље и боље почиње ценити и од управе државне и од народа. И ето за шта ви благодарите, и ви имате узрока да благодарите владавини републициној.

Даље, ви знате добро, да ово није крај!.. (Одобравање); ово је само почетак! Ви познајете тежње ваших пријатеља, ви се радујете и певате песму новој зори; оћете ли да вам кажем: ви чините као тигре кад у јутру у прве зраке зорине предећу преко дрва и ливада и певају по гранама, и поздрављају сунце пре но што се и родило! (Веселост и одобравање).

Јесте, и тако разумем ја ову данашњу свечаност. Ја је сматрам као благодарност за намере, које ће сутра бити дело, и као подстицање на још нешто ново.

И ви, господо, право имате, да окуражујете и да благодарите. Није одавно, како су сви духови осетили потребу, велику и неодложну, за основну наставу. Они који живе од експлоатације тела и душе народне, нису хтели да је изнесу. А што се тиче народа самога, оћете ли чекати да он што учини сам? Он ће је не знати, док је год у незнању. (Пљескање).

Ви познајете речи Вовенаргове: „У ропству нема ничега страшнијега, но кад се оно воли“. То исто вреди и за незнање. И доиста, потреба општега гласања и тежње републиканске отвориле су очи и чине да и слепи виде. И доиста данас се више не мисли да је народна образованост непотребна и немогућна;

ја баш не знам, можда ће најпосле и бити тако у неким мрачним главама, али оне не смеју да изиђу на видело.

Али и међу онима који непрестано говоре да народ треба образовати, нарочито у републици и где сваки живи даје свој глас, и треба да буде вредан оне слободне коју ужива, међу тима самима који говоре тако, колико има оних, који знаду начисто како ваља образовати народ и какву ћемо наставу да му дамо, и каки ће положај да заузму они радници његови који ће да му је даду.

Претпоставимо да каки Микромег, брат онога о коме Волтер прича, сиће сада на земљу и посети нашу земљу француску, и да га овај пут не прати стални секретар академије наука који презире ове ситне ствари, но један народни посланик, који ће га провести по школама француским. И глете, посланику неће бити тешко објаснити му шта је демократија, и показати му да пошто народ има сву моћ у својим рукама, срећа, богатство, част и сам опстанак зависе од тога, колико ће он умети да их разуме; неће му бити нужно доказати му, да је онда нужно дати томе народу довољно наставе да може здраво судити о стварима и људима. Онда му може рећи, да су у народу француском врло ретки очеви породица, који могу својој деци дати потребну наставу, те за то су принуђени да између себе изаберу оне, који су најбољи и најспособнији, те да им повере ову велику и частну мисију: образовање људи и грађана од деце њиве. (Живо одобравање).

Кад то он исприча Микромегу, мени се чини да већ чујем одговор тога дјина, где вели: Но од овога грађанина изабраога међу свима, коме сте ви предали најузвишенији посао, од овога оца и васпитача породице државне, ви и тражите много, и у спреми, и у врлинама, и раду, али ви се, мислим и старате да му створите положај у сразмери с његовим радом и заслугама; у вашем сопственом интересу, у интересу васпитања ваше деце, ви уређујете ствари тако, да он буде осигуран споља, те да може сву своју снагу да концентрише само на тај свој узвишени посао, а да нема никакве бригае ни нужде ни у садашњини ни у будућности кад стигне старост и немоћ; ви сте га изабрали измеђ свих, ви га поштујете као првога и стављате га у први ред у вашој заједници друштвеној. И без сумње школа, та кућа народна, лепа вам је, висока и широка, пространа и осветљена, пријатна и за око дечије; у њој сте нагомилали у изобиљу и без рачуна све оно што је потребно за наставу овога детета? И о програму ове наставе ви сте се много побринули? Ви сте хтели, да се ово дете развије морално, како би изишло човек, да изучи свој матерњи језик, који је најјача веза народне целине и

јединства, литературу своје земље, историју, суштину и природу уредаба које га опкољавају, љубав и поштовање закона демократских, створених од слободних повереника народнога суверенитета? И још на послетку, што је основица свему, кажите ми, јелте да у вашој друштвеној организацији ви сипате без мере и рачуна новац, и основна настава вам заузима прво место, и чини највећи део онога што ви зовете буџет? Тако ће рећи Микромега. (Смеј и одобравање).

Јест, али ако он занста узме своју улогу и посети наше школе, ако разгледа ствари из ближе, ја питам да ли ће се он више изненадити или наљутити.

Шта! рећи ће нам, једна седмина ваше деце и не крочи у школу никако? Шта! четвртина па може бити и трећина ђака не остаје у њој више ни од две године? Шта! већина од њих излази из школе а не зна ништа више до читања и писања, и гле! каткад и нагруд и ужас од читања и писања? (Смеј и браво). Шта! ова деца излазе из школе а не знају ништа о свету физичкоме који их опкољава, и не познају ни за длаку друштво у које у које улазе, чији ће део они да буду, и у коме ће да гласају и издају законе? Шта! једна велика гомила наставника ових младих грађана слуша законе који нису народни, покорава се шефовима који су туђинци... (Живео, и плескање) и који раде да ставе интересе своје секте нада интересе отаџбине?

Шта! ваш учитељ, овај грађанин изабраник, избран међ најбољима, он је остављен на милост и немилост свима тегобама овога живота; он вам је приморан да се брине сам о себи, и да губи своје време и своје достојанство? (Тако је! Браво, браво!)

Шта! у вашој школи су натрпана деца без икакве бриге хигијенске, три пут више по броју но што њив наставник може савладати и учити? Шта! ваш је буџет најмањи од свих других, који су поређани у буџету државном? Па шта ви радите? Зар ви не видите опасност такога посла? Зар не осећате да је дошло време сејања, да треба поорати и нагнојити земљиште и сејати семе, ко оће да дочека жетву?... (Одобравање највеће). Јер ако је не дочекамо, то знајте, да је то учинила демократија, република и отаџбина. (Једногласан одјек: тако је!)

Без сумње, посланик народни одговорио би нешто. Он би му наводио тегобе у људима, у местима, у стварима, у новцу; говорио би му о милионима одобреним стотинама, о програмима, о школама средњим и основним, како се извлаче испод земље и шире се по свима странама, о моралном положају учитељевом како расте сваки дан; па онда, ако би хтео да се брани нападом, то која је метода најбоља, и да му покаже учињен стваран напредак, нашао би каквога

старца учитеља са седом брадом, и извео би га пред Микромегу, и рекао би му да му поприча старо време — и не старије од десет година, од почетка републике а неко други од пре годину дана. (Одобравање). Могли би му показати школу, ову страћару опалу, ову кошарчину — званични извештаји уверавају о овоме —, рђаво осветљену, рђаво проветрену, рђаву грејану; имали би да му покажу намештај школски ове праве справе за мучење, средства наставна пиштавна, књиге сведене на катихизис, библију, часловац и псалтир. (Тако је). Показали би му наставника сиротог и невољног доведенога не знам до како жалосног занимања, обавезан да буде и црквењак, и певач, и звонар, и гробар. И у овој бедној ситуацији, која ни ти му даваше да живи, нити му допушташе да умре, показали би му зеца на легаду са исправљеним ушима и отвореним очима, гледајући да ли ловац и псето, или ко други оће да јурне на њега. (Јесте; јесте, и плескање). Јер овај несрећни наставник од кога нема ни двадесет година, ах! он је вама познат, и ви знате шта је он био, веран своме месту, које га стављаше у заклон само од снега и сунца, и то од сељака погнутог земљи и потчињеног свима непогодама годишњих времена; бојећи се кмета, бојећи се одборника, бојећи се кметице... (Јесте Тако је! — Врло добро! Смеј и пласкање.), бојећи се капетана, бојећи се начелника, бојећи се и самога надзорника, који је валао да буде њин заступник, њин бранилац природни. (Браво! — Општа узбуђеност), и поврх свега тога, бојећи се попа... (Живо одобравање).

Поп, који има за себе мржњу раса, противност човека од вере противу човека од науке, и који, кад се овој општој начелној мржњи придружи и лична практична мржња, умеју да их натерају да лете, као орао Наполеонов, да звоне на звонари, и противу положаја сиротних наставника. (Врло добро! врло добро! — тако је! — Одобравање најживље).

Али оставимо то нек иде бестрага, оставимо Микромегу нека врти главом; пустимо ову сироту школу која се црни у сенци цркве а вратимо се школи будућој, школи слободној и светлој. (Браво).

Време је да се све измени и прероди, и школа, и настава, и учитељ.

Прво школа. Ах, па ја сам као Микромега: ја јој желим да буде лепа, да буде сјајна. Ја бих хтео, да и у последњем селанцету она буде најлепша кућа. Ја бих хтео да она за нас буде оно, што је била црква за владе верине нашим старима, највећа и најлепша кућа у сваком месту. Јер она и јесте као црква; она је место освећено и значајно.

Школа значи науку, ову царицу данашњега времена, којом човек испитује, ублажује и савлађује све

сиде природне, којом ублажује и оживљује овај живот страшни и дражни, пун збиље, пун жалости и радости.

Црква значи веру, царицу времена прошлога, веру која на земљи не гледа ништа друго до пакао пун суза, која њу сматра као спремалиште за награде на небу, за трпеж и патњу овде.

Али оставимо сањарије. Ајде да видимо реалност да видимо шта можемо и шта оћемо и то је већ много.

Оно што оћемо, оно што можемо да учинимо, то је школа широка, пространа, хигијенски уређена, подељена на собе, које ће натеривати учитеља да има више од двадесет или тридесет ученика, с којима се може забаљати с коришћу.... (Шљескање дуго.) ...понављам : само двадесет или тридесет ученика! (Јесте! јесте! и шљескање на ново).

У њој оћемо башту, авлију, и једно покривено место или заграђен велики ходник за одморак : у њој оћемо собу, у којој ће деца да осуше своје аљине, кад дођу мокра и окисла у школу, те да могу слушати наставу без опасности за њино здравље. У њој оћемо гимнастику где ће деца да јачају своје тело и да се уче да владају својим удовима. (Врло добро.) У њој оћемо једну малу радионицу где ће она понављати опште, који су у школи чињени, који су обогатили човечанство. (Ново одобравање). У њој оћемо једну добро осветљену салу за моделисање и цртање, за радове ручне и занате, којима је човек савладао материју. У њој оћемо намештај школски, који неће бити менгеле и кврге, и материјал за наставу, за коју се неће штедети, и ми то све оћемо у изобиљу, и ми ћемо унети у њу све то. (Шљескање).

А шта је то све? Ствар новца. Па зар Француска није толико богата да плати своју наставу? И ова земља, у којој милиони сићу, зар не може исплатити трошак у првом дућану, и трошити на ону фабрику где се израђују њени грађани? Да, ми оћемо сва средства за наставу : карата, глобова, слика историских, збирку јестаственичку, апарата физичких и кемиских, модела, производа историских, књига, библиотека... и пушака. (Јесте! јесте! Врло добро! — Браво!)

Јесте пушака, малих пушака, којима ће се дете научити да рукује још док је у школи, што ће му бити права забава, што неће више заборавити, и што неће имати потребе да учи доцније. Јер ово мало дете, сећате ли се, то је будући грађанин, а у сваком грађанину ваља имати војника, и војника увек готовога. (Опште одобравање. Браво!)

Ето за школу, а то вам је у исто време и за наставу, у којој ви више знате од мене; ја могу само изнети ваше сопствене мисли. Члан 1. закона који је решила скупштина, и који је одобрио сенат, (Смеј и одрицање), или који ће одобрити, не знам које је од тога двога, (Веселост!) тај први члан обраћа нашу пажњу. Ви знате, да оно, што је најкарактеристичније у њему, то је то, што је он потпуно раздвојио наставу научну од наставе религиозне не допуштајући овој последњој никако да се меша са оном првом! Ви знате, да се у нашим очима са свим разликују ове две наставе, и по цели, и по средствима и по начину, и да се за то оне морају вршити од два различна лица и на два различна места. (Шљескање највеће).

Ове људе, и ова места, ми немамо да измишљамо; они постоје, то је наставник и школа с једне стране, то је црква и поп с друге стране. (Живо одобравање).

То је тако неизбежно као очевидно, да је требало само воље па да се направи по школама така збрка из које би изишла влада попова. (Шљескање).

И најпосле, пошто ми немамо више у школи смртнога греха да њиме крстимо свако зло, и воље да га освећујемо, треба да организујемо у њој наставу моралну.

И ево овде устају наши противници на нас. Они нам веле : Ви немате право да дајете наставу моралну докле год не одредите основцу моралну, докле год не будете одредили у категорије, шта је то добро а шта је то зло; докле год не нађете тај темељ и ту светињу, ви не можете давати вашу наставу моралну. Па онда, стављају нам услов, који подсећа на приче о вештицама : ваља вртеги море метафизичко док се не нађе стена тврда. (Смеј).

Онима, којим нам тако веле, одговарам овако : Ви сте, вековима, сметали напретку човечанскога духа. Ја вас познајем : ви сте они што сте кроз цео средњи век викали, да ми не можемо напредовати у физици и кемији, докле прво не сазнамо шта је то сила и шта је то материја, који сте говорили, да ми не можемо створити физиологију док не покажемо шта је то живот и моћ животна. Ви сте нас за дуго заустављали и задоцњавали, али ми смо се извукли, ми смо узели ствари материјалне, па смо их посматрали и учили, и из њих извели законе. Ми одбацамо вашу метафизику а ви продужите доколицу; што се нас тиче, ми смо створили и физику и хемију и физиологију, с којима смо ми задовољни и које су добре другарице у друштву свих наука. (Дуго шљескање).

То, што смо учинили у наукама, ми ћемо учинити и у моралу, (Врло добро), а метафизичари ће и даље продужити своју игру.

Ето вам наставе моралне; за тим дође настава научна, у наукама физичким и природним које смо ми унели у наше школе, и које уче да се гледа, да се види; ова реч каже много ствари, и садржи много протеста за оне који воле да краду по мраку. (Смеј и плескање).

За тим језик народни, историја народна, литература народна; упознавање уредаба наших, основа на којима стоји наше друштво демократско; једном речи: настава цивилна, грађанска. (Плескање).

Господо моја, велика конвенција разумела је ствар врло добро, кад вам је дала то име, које је увек убијало благородство, ово дивно име наставника, оснивача и самога устава народног; она је добро осетила, она је била добро видела оно, рад чега народ треба да сноси терет и дужност јавне наставе. Али ја не говорим о злу од слободне наставе. Ја немам велике вере у њу.... (Смеј), и ја опет сумњам у њу у земљи где црква католичка свемоћна, може и уме метути своје руке на све слободе и од њих направити средство за ропство. (Браво.)

Ја поново признајем да учитељ слободне школе може врло згодно предавати науку и писменост; признајем утврдо, да никака мешавина државна није потребна у том његовом послу; али оно што не само оправдава него неодложно тражи државну школу, државног учитеља, државну наставу, то је настава цивилна. (Врло добро! врло добро: — Тако је).

Можемо ли разумети једно друштво, које би дозвољило да се једна знатна већина његове деце васпитава на начелима, која стоје у непријатељству с друштвеним, и које би школом својом стварало себи издајништво? И ето баш, то друштво слено и не осетљиво то је наше. Господо моја, време је да се с овим прекине; време је: земља дркће, опасност је свуда, свуда, до оних који су чувари закона, мира, и части народне. (Плескање),

Оћемо ли ми с тим да кажемо, да ви водите политику у школи, политику свакодневну? Оћемо ли да кажемо да ви треба да идете да казујете ваше мишљење о затуцаним католицима вандејским или о црвеним католицима белвилским? (Смеј и плескање). Оћемо ли да кажемо да ви узмете удела у састављању министарстава, или да ви дајете ваше мишљење о заслугама или незаслугама сталних саветника?

Не! не! ваша се улога сасвим другачије разуме: љубав и напредак отаџбине пре свега, независност грађанског друштва, поштовање суверенства народног, једнакост у спошењу свих терета и уживању свих права, поштовање слободе у највећем ступњу, ето то је то, што се од вас тражи, ето то је то, што ћете ви имати част да предајете. (Браво! живо одобравање).

Али овај наставник о коме ми говоримо и коме ћемо сад повећати улогу, и ставити још неке нове дужности, мора се ставити и у ново стање; и оно му се мора повећати и материјално и морално: материјално да му се осигура његова награда и издржање, морално да му се да потпуна слобода с одговорношћу.

Одавно је рекао Лаканал: има три услова да ви створите и довучете добре људе у школу да вам васпитавају децу народну: то је, прво, да им дате све слободе јавне, да им створите личност стојичку осигурањем њених дана у старост, и да их унишете у листу јавних радника друштвених.

И тако господо, што имамо да урадимо то је то што је Лаканал рекао још пре 90 година. Ми се ни смо искупили овде да се разговарамо о цифрама ваших плата, али опет има неких општих начела која ћу ја да додирнем.

Треба прво и прво да плата буде толика да задовољи потпуно потребе наставникове и да му не дозволи да живи просјачки. Ваља да наставник, скроман и одан својој земљи, буде и сигуран, да ће, после извесних година своје службе, доћи у положај, који задовољава потребе и његове и његове породице. Ваља да изабраник, да човек вредан и одликован, прими награду, која би начивила од њега један пример и окуражење за почетнике, и ваља да је може примити на истом месту где је учинио службу, тако како не би више било оно, што ви познајете.

Најпосле, ваља да пеизвија не чека потпуно изнуреност сила телесних и духовних. У одређено време нека може оставити своју мучну службу, а да не изгуби својих 18 или 20 година, и то више у интересу наставе саме но у интересу његовом.

Господо, закон који смо предложили скупиштини да ли даје потпуна задовољења свима овим жељама? Дозволићете ми да овде не рекнем ни даје ни не даје. Али он је барем једна тачка која заслужује мало више пажње наше. И нека ми буде дозвољено да се обратим специјално вама, госпође наставнице; ово што сам казао вашем друштву наставницима, то вреди и за вас јер сви бесте сложни у вашим жељама и у вашој благодарности. Сви сте ви једнаки у новим теретима, који ће пасти на раднике наставине, и све вам је једнако, све у целој настави цивилној, изузев учење с пушкама; јер ако су ваши другови позвани да васпитавају грађане, то сте ви позване да образујете грађанке. (Плескање). Али, сигурно, не женскије које ће само да жуде за агитацијама јавним, за местима великим, и које жељно и с узбуђењем трче на политичке скупове; не. Ја се сећам једне мексиканске пословице старе, и она ми се допала јако. Она вели: жена ваља да остане у кући оно, што је срце у грудима. (Врло добро! врло добро! и плескање).

www.unin.rs Јесте, она ће да буде грађанка у кући; грађанка са својим мужем, кога ће она да окуражује, коме ће она да помаже, кога ће она да умеравати, да светује; грађанка са својом децом, коју ће да чини грађанима и на којима ће да попуњава и извршује посао васпитача. (Браво! пљескање).

Е добро, госпође, кад сте ви с истим дужностима оптерећене, кад вас исте одговорности вежу, кад се исте спреме, иста уверења о спреми вашој траже па да се уврстите у јавне раднике, онда како да и награде ваше не буду исте? Веле, чуо сам, да су ваше потребе мање и да ви живите и с мало. (смеј.) Ја не знам да ли ће ово бити истина и ја не верујем; а ако то буде, онда не треба тражити жалоснијега примера да држава оће да експлоатише! Не, једнакој услузи треба и награда једнака. Тако правда оће, и закон ће га скоро донети. (Пљескање).

Ето то је за материјално осигурање. Али независност морална зар вам мање лежи на срцу? (Живост). Ви оћете, као и онај последњи гарави и прљави угљар да будете господар у вашој кући. Ви оћете да школа не буде више место где сваки заповеда, осим наставника, и где сваки тудорише. Ви оћете да ваши надзорници буду на првом месту као и у свима другим струкама, ваши браниоци природни, и заштитници. Ви оћете, да кад учините каку погрешку, или вам се она подметне, да вам суде судије, и да се пресуда изриче, после саслушања и одбране, а не по каквим указима тајним и апсолутистичким. (Браво!) Ви оћете најпоследње као што је рекао Лаганал посленике државне уједињене, самосталисане с вашим правима и вашим дужностима, и на послетку с великом одговорношћу тачно обележеном.

На све ово имате права; закон који смо одобрили даје вам задовољења противу једне од ових тиранија политичких и религиозних. (Браво и велико пљескање). А предлог законски који смо ми били спремилу у једној комисији давао вам је задовољење за све ове тачке. Ми ћемо га, господо потргнути наново. (Ново одобравање).

Ви видите — ви у то мало сумњате — да смо ми са свим сложни, и да имамо једнако гледиште на реформе школне наставне и наставничке.

Оћемо сви наставника слободна и награђена. Оћемо сви наставу потпуну и озбиљну купећи децу и из последњих ђумезића, јер сва деца у очима народним имају једнака права. Ми смо сложни, а зашто смо? Јер у свима нама гори љубав жарка и синовска за, не препорођајем Француске, јер је он учињен, него за напретком поступним, неодређеним њеном вели-

чином, срећом и славом, а с потпуном независношћу њене слободе и њене части. (Дуго одобравање).

И ето за то ми гледамо на школу као на место, где се утврђује јединство народно, где језик заједнички, настава заједничка, где поштовање и љубав према отаџбини, према установама њеним, према законима, и према свему ономе што је добро и велико, где основи демократије одгајене у заједници, чине све оне елементе из којих је сложен овај велики, дивни народ с којим се ни један други поредити не може. (Пљескање живо).

За то, господо моја и госпође, у овоме тренутку заједнице наших душа, хармоније наших срдаца, у сјају ове свечаности братске, ових жеља патриотских и нада племенитих, позивам вас, да заједнички изречемо своју девизу: *Школом, Отаџбини!* (Par l'école, pour la patrie). (Дуго и живо пљескање и одобравање).

Тако говори Павле Бер инспектор француских школа и један од првих и најјачих бораца за народну школу и просвету, а противу поповштине. Ваља знати да је Француска земља католичка, и да је до сада, упркос свих својих политичких слобода, стењала под црквом и калуђерима. Они су до последње године имали поред цркве готово све народне основне школе, и настава им је била не може бити жалоснија. И тек данашњи министар просвете, кога беседник овде помиње, устао је енергично противу њих и истргао им је школу из шака. Француска тек има да поради на ономе, у чему су Немци далеко измакли, а то је народно образовање, образовање масе. И она врло живо ради, и она ће за кратко време стићи, па и претећи, конзервативне Немце и све друге народе, јер јој финансија њена, овај живац народнога живота, не само допушта, но даје сваку могућност за све. Немачка је земља милитаризма; она своје финансије ужасно слаби војском и касарном; она под њима подлеже. Француска је земља од политичких слобода. У њој се цео народ пита за све, и срећа њена зависи од његовог образовања. А какви ће правац узети ово образовање народно у њој, то се најбоље види из самога овога говора.

Paul Bert је иначе професор на универзитету у Паризу и доктор медицине, који је јако унапредио физиологију као науку и један од првих бораца за народну образованост противу назадњаштва.

Париз, 1881.

J. M.

НАУЧНА ХРОНИКА

XII

Норденшилдова путовања на северни пол

(Свршетак)

Норденшилд је хтео са неколико сапутника да покуша, да на једној за ту циљ направљеној лађици пође уз Јенисеј. По ми их нећемо пратити на том путу; од коликог је значаја по трговину и културу Сибирије то испитивање Кариског мора могу посведочити ове речи: У лето 1875 године три руске експедиције пропутовале су Сибирију једино у тој циљу да нађу начина како да споје поједине реке у тој земљи. Испитивачи дошли су до тог закључка да се са сумом од 700.000 рубаља Ангора, а то је једна са водопадима богата река што утиче у Јенисеј, може учинити пловном све до бајкалског језера. Исто тако могао би се Об са Јенисејом а Јенисеј опет са Леном спојити. О величини оних земаља, које би се помогле кад би се тај спој међу појединим рекама извршио, може се по Баревом рачуну тек онда имати јасна појма, кад се помисли да је предео кроз који протиче Об — Иртичи Јенисеј већи но цео предео кроз који тече Дунав, Дон, Дњепар, Дњестар, Нил, По, Ебра, Рона и све реке што утичу у Црно, Мраморско и Средиземно море. Један део тог земљишта јесте истина на северу од поларног круга, али и ту има лепих и великих планина; јужно од тих планина пружају се стотине миља равне најплодније земље, које чекају само на земљорадничков плуг па да даду најбогатију жетву. Даље још на југ тече река Јенисеј са својим споредним уочицама кроз предео, где грожђе зри.»

Што је то предузеће тако срећно испало за руком ваља благодарити случајном удесу, што није било леда. Стога закључи Норденшилд да одма идуће (1876) године предузме други пут у ушће Јенисеја. Ту је хтео он да се састане са другом једном експедицијом, која је под предвођењем Дра Тела пошла сувим у Јенисеј те да ту реку до самог ушћа јој испита. Једна јака теретна лађа »Ајмер« натоварена разним еспанима одређеним за северну Сибирију крене се 25 Јула из Тромзе и стигне 31. кроз Маточкински залив у Каријско море. Но лед је на скоро принуди да се врати натраг. Пошто се следећих дана околности не поправише, пође Норденшилд дуж источне обале Нове Земље, према југу, а за тим према истоку. Лед и магла врло много сметаху путовању тако да се тек 10 Августа могла видети западна страна од Јалмала. После пет дана и управо после једне године од оног дана кад је »Превен« први пут дошао у Диксоново пристаниште виде се са крова »Ајмера« први пут

земља. Но на скоро се увиде да та земља није на источној обали Јенисеја, него да је то једно велико острво за које до тада нико није знао. »Ајмер« је путовао даље уз воду и 16 Августа дође до места на коме се требало састати. Али сувоземна експедиција не беше још приспела; чекаше неколико дана но све у залуд. Као што се после дознало беше Др Тел већ 11 Августа дошао на неколико миља близу до тог места; но како није могао наћи чун и весларе да њега и његове сапутнике заједно са богатом збирком низ реку одвезу, не остаде му ништа друго него да се сувим врати натраг у постојбину. Норденшилд је чекао до 1 Септембра, и то је време употребио да испита природу Тундра т. ј. оне огромне равнице Сибирске и Руске које се протежу чак до леденог мора. Сад се морао »Ајмер« кренути на пут; 2 Септембра дођоше у Диксоново пристаниште а 7 у Моточков Сунд. У осталом време је било повољно тако да је »Ајмер« већ 22 Септембра приспео у пристаниште Тромзу.

Норденшилд није био једини, који је покушавао да иде до Јенисеја. Године 1876 покушаше више лађа са већом или мањом срећом, да отворе трговину са Сибиријом и да тако ту земљу са њеним неизмерним просторијама, са њеним неизцрпним минералним благом и најбољим до сад познатим житом доведу у трговинску свезу са светском трговином и саобраћајем.

Пошто је Норденшилд својим путовањем у годинама 1875 и 1876 тачно испитао Кариско море и уверио се да се може доћи до ушћа Сибирских река, окрену он сад свој поглед на широко неиспитано море, које спира северне обале Азије; у њему се разпламти жеља да са своје стране покуша да нађе северо источни пролаз, који је за последњих три стотине године више пута, но увек у залуд, био тражен. Он се обрати једном молбом на шведску владу која га опет поможе колико је могла. Трошак је прорачунат на 400 000 динара, и та је сума набављена већином од приватних богаташа. За ту експедицију купио је лађу »Вегу« која је саграђена у Бремену, на којој поведе 16 мрнарa избрани из 200 својевољаца; осим тога повео је и три вешта китоловца. Норденшилда су пратила три природњака и пет мрнарских официра међу који ма је и лајтнант Бове из италијанске морине који је сад вођа једне пројектоване италијанске експедиције, која се спрема да иде у јужно ледено море.

»Вегу« је пратио до ушћа Лене други један мањи пароброд, који се такође звао »Вега« и који је био одређен да плови даље уз ту реку. Јула 21

године 18.8 кренуше се обе лађе из пристаништа Тромзе и 30 стигоше на Југоров пролаз, где се са-стадоше са другим двома лађама »Леном« и »Фразе-ром« које су пре њих испраћене и које су имале да иду само до ушћа реке Јенисеја. Дотле нису наишли ни на једну санту леда: кад су прошли Југоров пролаз и ушли у Кариско море ни ту није било леда; само на једном месту наиђоше на једну гомили леда, која лађама није ништа сметала. Тако су лађе 6 Августа могле да спусти котву у Диксоново пристаниште; 10 Ав-густа оставише то пристаниште »Вега« и »Лена« и упутише се, према северу, но како је била густа магла и како наилазише у путу на врло много острва која нису били забележена на карти, морадоше путо-вати врло споро. Кад се подиже магла показа се обала тако сиромашна у вишим животињама и биљу да је изгледала као права пустара према стеновитом пре-делу Шпицбергена и западног дела Нове земље. Међу тим магла је опет сметала да се далеко види и већ се Норденшилд бојаше, да није северни врх Азије тако залеђен те да неће моћи изаћи на суво, кад се ваздух на један пут разведри и указа се према северо истоку један комад земље без леда. Један мали залив улазио је у ту земљу. Кад стигоше на његово ушће — а то је било 19 Августа око 6 сати после подне — подиже се магла сасвим, и указа се чист предео обасјан сунцем; после по сата лађе спустише котву. Шведске и Норвешке заставе лепршале су се на њи-овим катаркама. »Вега« са пет метака објави да је шведска експедиција приспела на давно зажељени се-верни врх старог света, на предгорје Чељускиново, на које је, у колико се зна, први и последњи пут ступила човечија нога у Мају 1742 год. Чељускиново пред-горје има два језика: западни на 77° 36' и 6 северне ширине источни на 77° 41' с. ш. Одма сутра дан наставише пут, но сад им је много сметао лед; лађе су сад на више места налазиле земљу онде, где је на картама означено било море, а такође су на више места пловиле онуда куда су карте означавале земљу. 23 Августа у вече дођоше опет у слободну воду и 24 приспеше до источног дела полуострва Тајмира. На тој страни полуострва подижу се брда у висини од 2000 до 3000 стопа. На њему има доста тица и прилично бујне вегетације за такве висине. 27 Августа дођоше лађе на ушће реке Лене. Ту се раздвоје; »Вега« је пошла даље према истоку а »Мена«, пошто је међу многим ушћима нашла оно, по коме се може пловити, пође уз реку и прешав 2000 врта дође 21 Септембра до вароши Јакуцка. Вести, које је »Лена« донела у Јакуцк и које су одатле послане у Европу биле су последње, које су се за дуго чуле о експе-дицији. Већ се беху у Европи бацили у озбиљну бригу

за »Вегом« и намишљаху да пошљу нову експедицију да је траже, кад око половине Маја 1879 приспеше доста повољне вести, које долазише са сибирске пош-танске станице Анадирска.

»Вега« кад се одвоила од »Лене«, пошла је се-вероисточним правцем даље ка новосибирским остр-вима, но због леда није се могла искрцати, зато се врати натраг на ону земљу. Леда је бивало све више и с тога се није могло брзо путовати те то да при-лике природњацима, да се мало боље упознају са та-мошњим урођеницима Чукчима; но саобраћај са њима био је врло тежак јер ни један од тих није знао никакав европски језик. Путници се још надаху да за времена приспеју на Берингову мороузину, али с дана на дан, нада је била све слабија. Леда је било све више, а магла све гушћа; читаву недељу дана морала је Вега провести на северном предгорју чекајући повољније околности. Одавде пође једним узаним и плитким каналом дуж обале и увече 27 Септембра дође у Коључкинов залив. Те ноћи беше тихо, и море се покрије новим ледом тако да се даље није могло ићи. У место очекиваног јужног ветра, који би још могао лед растопити, дувао је више недеља северни ветар, и сад се јасно видело, да се пре но што лето дође, Вега не може даље кренути.

Кад чланови експедиције увидеше да се ту мора провести зима, предузеше сад да раде оно што је требало; отпочеше научне радове и испитивања са највећом правилношћу; од времена на време ишли су у лов на зечеве и северне кокошке и тако у са-обраћају са Чукчима проведоше читавих шест месеци од 27 Септембра 1878 до Априла 1879 године. Сад се надао Норденшилд да ће наступити блажије време, али још и у Мају било је 21° ладноће а 13 Јуна — 7° у ладу. Тога дана настаде нагла промена, снег се поче тако брзо топити, да је већ до краја тога месеца била сва земља без леда. Првих дана месеца Јула поче да се топи снег и по леду но још и у половини месеца лед око лађе био је тако јак да се мислило да ће му требати бар 14 дана да се отопи. Али на једанпут 18 Јула после подне око 2 сата поче лед око »Вега« да се креће, и после два сата заплови лађа у отворено море и, неопштећена зимњим ладно-ћама, остави пристаниште у коме је провела 294 дана.

Сад је експедиција срећно ишла; 20 Јула до-стигоше источни врх Азије а после два дана дођоше у Порт Клафене, на Американској страни Берингове мореузине. Да би извршили нека испитивања заустав-љали су лађу на више места у Камчатки, и најзад 19 Августа изађе из северних вода и упути се југу. Скоро два месеца се забавише у Јапану, а то за то, да би лађу обездили од једне врете шкољака

којих има много у јужном мору, морали су је оковати бавром. 14 Фебруара 1880 год., изађе Норденшилд у Пеапољу први пут на европско земљиште и што се више он са својим научњачким штабом приближавао постојбини, у толико је више његов пут изгледао на какав тријумф док не приспе у Штокхолм дочекан најсјајнијим дочеком.

За ранију Аустроугарску експедицију која је пропала 1872 године може служити овај успех шведског путника као тријумф, јер је заиста потврдио ону претпоставку на којој је она она била основана.

Дужим искуством увидело се да је немогуће добити тачних података о појединим природним појавима које бивају на северном делу наше земље, јер за њих треба врло дугих и непрекидних посматрања, што се од једне обичне експедиције не може захтевати. Резултати који се добију на обичној експедицији тако су незнатни да превазилазе трошкове и жртве учињене око њих. Стога се сад ради живо на томе, да научна испитивања физичких особина и појава у поларним пределима не буду дело само једног народа, као што је то већином до сад било, него да то буде ствар свеју народа европских те да се тако многа космична нерешена и заплетена питања реше. У тој цели је чувени Аустриски путник Вајпрехт, који је пре кратког времена умро, предложио да се око по-

ларног регијона и то не у самом поларном кругу, но и у оним пределима до којих лађе могу лако доћи, и где би се лакше могло издржати, да се дакле на тим местима подигну станице са којих се могу у исти мах и дуже времена вршити тачна посматрања. Та би се посматрања распрострла на испитивање појава земног магнетизма, и поларне светлости, на температурне промене и ваздушни притисак у високим ширинама географским, и на промену годишњег кретања поларног леда као и на морске струје које са њим стоје у свези. Само тако добијени резултати могли би бити од праве научне вредности.

На завршетку да споменемо још један предлог за испитивање северних предела наше планете. Мисли се да се на ваздушним лоптама може даље продрети на северно на лађама, за то се предлаже да се у будуће врше такве експедиције на њима. Још ни једна проба није изведена, те с тога не знамо оће ли тај начин бити zgodнији или не.

Још нешто.

Охрабрен успехом у последњој својој експедицији Норденшилд се спрема за ново путовање на северни пол које ће предузети 1883 године.

Ђ. М. СТАНОЈЕВИЋ.

КЊИЖЕВНОСТ

Најновија немачка књижевност о школским питањима.

(Наставак)

Од 1878 године често се покреће питање о томе: да ли ученици реалка, који положе испит зрелости у реалци, могу се примити за редовне слушаоце у медицински факултет. Да то питање претреса била је 1878. састављена у Берлину нарочита комисија. Од тога доба изашле су о истом питању две интересантне брошуре; једна од Dr. Konrad-a Friedländer-a, директора реалке у Хамбургу (код Nolte 1878, 8, 3-стр.), и друга од Dr. C. Mettenheimer-a, тајног медицинског саветника у Лудвигсбургу, 1879. 8, 16 стр. Обе брошуре заступају мисао да треба у медицински факултет примати ученике, који у реалци првог реда положе испите зрелости. Прва брошура оштро напада на предавање грчкога језика у опште и на берлинску комисију од 1878, која је решила да само ученици, који у хуманистичкој гимназији положе испите зрелости, могу бити примљени за редовне слушаоце медицинскога факултета. Друга брошура много је објективнија. По обе брошуре признају све особине којима треба да се одликује гимна-

зија, али само захтевају да се реалци призна равноправан положај са гимназијом. Дефинитивна одлука о овоме питању као да ће скоро доћи, пошто се појмови о њему већ јако разбистравају. Леп чланак о истом питању, који је вредно прочитати, наштампан је у другој свесци пређе поменутог Revue internationale на стр. 190 и даље.

За овим брошурама zgodно се може поменути делце од Friedrich-a Kick-a, Regierungsrath, Professor der mechanischen Technologie an der k. k. deutschen Hochschule in Prag »Zur Frage der einheitlichen Mittelschule. Eine Kritisch-pädagogische Studie,« Leipzig, Arthur Felix 1880. 8, 64 S. S. 1 Mark. -- (Фридрих Кик владин саветник, професор механичке технологије у цесарско краљевској немачкој великој школи у Прагу. К питању о јединственој, средњој школи. Критичко педагошка студија. Липска код Артура Феликса 1881 8^о, Страна 64, цена 1 дин. 25 дин. пара).

Писац тражи најпре да тачно одреди шта се ра-

зуме под »класичким, формалним и општим образовањем«, те да на тој основи објасни задатак средње школе. За тим цени разлоге који говоре за и против јединствене средње школе и с погледом на разноликост наставног материјала, метод и даровитост и склоност личности, изјаснио се противу јединствене средње школе. Али се одсечно изјашњава за равноправност између гимназије и реалке, која се потпуно оправдава напоредним развићем дедуктивног и индуктивног испитивања и претежношћу реалне или формалне склоности човекове. Најзад доказује, како је реалка у стању да да и опште образовање, а да не преоптерети своје ученике многим наставним материјалом, и захтева, да као што су ученицима који положи испит зрелости у гимназијама отворена врата у Технику, да се исто тако и под истим условима ученици реалака примају на универзитет.

У са свим противном правцу написана је књига: *Gelehrsamkeit oder Bildung. Versuch einer Lösung der Gymnasiums- und — Real-Schulfrage* von Dr. Hermann Fechner, *Gymnasialoberlehrer, Breslau, Köbner, 1879.* gr. 8. 80 S. S. („Научност или образовање“. Покушај за решење питања о гимназији и реалци од др-а Хермана Фехнера, гимназ. учитеља. Бреслава, код Кебнера 1879. 8 стр. 0). Најпре говори писац у кратко о историји постања и развића реалке у Пруској; за тим критику постојеће стање и најзад, пошто претресе питање о образовању у опште, казује своје мисли, у главноме овако: Циљ виших школа не лежи само у припреми за даље изучавање, но и у опште у образовању духа. — Без класичких студија, нарочито без наставе у грчком језику, не може се постићи више (идеално) образовање. Реалка, као завод за образовање, на погрешном је путу, с тога што се у њој не учи грчки језик, па као такову треба је укинути. Гимназију треба реформисати с једне стране згодним преображајем наставе у грчком језику, који ће више тежити идеалима, с тога му треба дати и више времена у настави (у највишем разреду 8, у VII 7 или 6 часова), а с друге раширењем природних наука, и умножењем часова за математичке науке, ма и у малој мери. Напротив латински језик нека се узме на ум само с обзиром на формално образовање, с тога му у вишим раз-

редима треба смањити број часова (у VII разреду 4, у VIII 5 или 6 сати); француски језик, као обавезан предмет треба изоставити, а енглески са једним латинским курсом, у коме ће се особита пажња обрађати песницама, нека остане и даље као необавезан предмет. Најзад треба упростити наставу у немачком језику и религији; у историји ограничити наставни материјал, но пазити више на проширење целокупног духовног хоризонта.

За овом књигом природно следује других пет сличних расправа: *Pohlmann Dr. Walter, Beiträge zur Umgestaltung des höheren Schulwesens. Erstes Heft. Zur Umgestaltung des Gymnasiallehrplanes.* Berlin, Wohlgemuth 1881. kl. 8° 56 S.S. (Полман др. Валтер. Грађа за преображај вишега школства. Прва свеска. К преображају гимназијског наставног плана. Берлин код Волгемута 1881 мала осмина. Стр. 56). Писац полази с гледишта да гимназија, ако хоће свој задатак да изврши, треба своме ђаку да да мање широко, а више дубоко знање. Ово се може постићи ако се најпре ограничи број наставних предмета у гимназији, на оно време које се тим добије, да се употреби на оне предмете, који се задрже; затим, да се настава у вишој гимназији концентрише јаче, премештајем неких предмета у нижу гимназију. Према томе, писац предлаже, да се француски језик избаци из обавезних предмета, једно с тога што се не може доказати нужност и неопходност тога предмета, а друго и с тога што резултати у том предмету не стоје скоро у никаквој сразмери према утрошеном времену. Даље не пристаје да се са свим избаци јеврејски језик, који не спада у обавезне предмете. Тако добивени часови да се расподеле на класичку филологију, нарочито на грчки језик, који би у три највиша разреда добио 9 места садашњих 7 часова, на немачки језик, историју и природне науке. Да би, пак, у три виша разреда настава била што концентричнија, предлаже писац, да се математика (не умаљујући јој број часова) и јестаственица доврше у пет нижих разреда. Ми се ограничавамо на овај реферат, а примећујемо да је ово делце лепо написано и има у свом првоме делу врло лепих примедаба.

(Свршиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

I

Кандидати за професорске испите

У времену од 24. Септембра до 2. Октобра о. г. пријавила су се министарству просвете и црквених послова три кандидата који желе подлагати професорске испите, и ти су, по реду пријаве, гг: **Љубомир Миљковић**, предавач Београдске гимназије, **Димитрије Павловић** и **Јефрем Бојовић**, предавачи Богословије.

Г. Миљковић полагаће испит из *»Зоологије с анатомијом, с обзиром на дијететику, и из Ботанике с анатомијом и физиологијом«*.

Г. Павловић полагаће испит из *»Пастирског богословља и омилитике«*.

Г. Бојовић полагаће испит из *»Пастирског и црквеног богословља и омилитике«*.

У испитни одбор одређени су првом кандидату: гг. др. **Ј. Панчић**, **Јов. Бошковић**, **К. Алковић**, др. **Л. Докић** и **Љуб. Клерић**, професори Велике Школе, а другом и трећем кандидату: гг. архимандрит **Нестор**, професор Богословије, **Јов. Бошковић**, професор Велике Школе, протосињел **Никанор**, ректор, и Живојин **Јовичић** и **Јанићије Поповић**, професори Богословије.

II

Професорски испит г. Емилијана Верберовића

Г. **Емилијан Верберовић**, супленат крагујевачке гимназије, полагао је професорски испит из Немачког језика с литературом и Српског језика са Старословенским. 30. Септембра о. г. радио је писмени задатак (на немачком језику): *»Карактеристика и резултат научне расправе између Водмер-Брајгингера и Гочела«*, под непосредним

надзором Испитног Одбора 3. Октобра полагао је усмени испит из изабраних наука. 6. Октобра држао је у VII разреду Београдске гимназије практично предавање *»о постајању (немачких) глаголских облика«*.

Испитни Одбор признао је г. Верберовићу да је положио професорски испит.

III

Избор ректора Велике Школе за 1881 - 82 школску годину

За ректора Велике Школе изабрао је академијски Савет за ову школску годину г. **Димитрија Нешића**, професора Велике Школе.

V

Отворање Учитељске Школе у Нишу

24. Септембра ове године свечано је отворена нишка Учитељска Школа после држане богомоље и призивања светог духа, којом је приликом и школа освећена.

У ову школу (у I разред) примљено је до сала свега 31 ученик, и то: 23 о државном, а 8 о свом трошку. По школској спреми има 19 ученика који су свршили III гимназијски разред, 9-рица су из IV, двојица из V, и 1 из IV разреда. По местима где су се школовали деле се ученици овако: из Ниша је 10, из Београда 8, из Зајечара, Неготина и Крагујевца по 3, из Пирота су двојица и из Чачка и Ужица по 1.

У школи раде, осим два стална наставника, још четири хонорарна предавача, и то: за науку хришћанску, за српски језик и историју општу, за цртање и краснорис, и гимнастику.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

I

Пок. **Милан Димитријевић**, тровац из Бањана, у округу ваљевском, који је умро 5. Јуна ове године, оставио је по гласу свога завештања по 20 дук. ц. школи упској и бањанској.

Г. министар просвете и црквених послова, актом својим од 26. Августа о. г. ПБр. 5562, наредио је, да се ти легати упуте дотичним општинама на руковање које ће за то бити одговорне пред земаљским властима, и које ће сваке године подносити му рачун о стању и употреби тих новаца.

II

Г-ђа **Људмила Ивановна Шестакова** предала је српском посланству у Петрограду партитуре од опере *»Жизњ за цара«*, коју је компоновао њен брат **Глинка**. Те су партитуре достављене министарству просвете и црквених послова, и оно је наредило те су предате Народном Позоришту у Београду.

Племенитој даролави, која је нарочитим писмом извештена како је с њеним поклоном поступљено, изјављује се и овим путем усрдна захвалност на осећањима која гаји према просветним установама у Србији.